TBB Dergisi 2025 (178) s. 1-52

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİNDE KOLLUĞUN ZOR KULLANMA YETKİSİ, CEZA SORUMLULUĞU VE AİHM KARARLARI

THE AUTHORITY OF LAW ENFORCEMENT TO USE FORCE, CRIMINAL LIABILITY, AND ECTHR JUDGMENTS IN MEETINGS AND DEMONSTRATION

Recep DOĞAN*

Özet: Toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi demokratik bir toplumda var olması gereken temel hak ve özgürlüklerden birisidir. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin, Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğü için tanınan korumaya benzer bir korumadan yararlanması gerekir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi ile sağlanan garantiler, demokratik toplum düzeninin temellerine aykırı olarak katılımcıların ve düzenleyicilerin şiddete başvurma niyetinin olduğu veya şiddetin teşvik edildiği toplantı ve gösteriler hariç tüm barışçıl toplantı ve gösterileri kapsamaktadır.

Bu itibarla bu makalede, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede zor kullanılması ve zor kullanmada sınırın aşılması halinde kolluk görevlilerinin ceza sorumluluğu tartışılacaktır. Özelikle, işkence boyutuna varabilecek aşırı güç kullanımı halinde, Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kolluğun zor kullanma yetkisine ve toplanma özgürlüğüne ilişkin mevcut uygulama ve mevzuatın AİHM içtihatları ile uyumlu olup olmadığı açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplanma Özgürlüğü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinde Zor Kullanılması, Ceza Sorumluluğu, İşkence Yasağı, AİHM Kararları

Abstract: The right to freedom of assembly is a fundamental right in a democratic society and, like the right to freedom of expression; it is one of the foundations of a democratic society. Thus, the guarantees of Article 11 must be considered in the light of Article 10. The guarantees of Article 11 apply to all gatherings except those

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, recep.dogan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7739-3071, Makalenin Gönderim Tarihi: 17.01.2025, Kabul Tarihi: 31.05.2025

where the organizers and participants have the intention to incite violence that reject the foundations of a democratic society.

Therefore, this article discusses the use of force by law enforcement officials in the policing of demonstrations and the criminal liability of those officials who use disproportional force. Specifically, the article discusses the issue of ill treatment in demonstrations which falls within the scope of torture, and will explain whether the interpretations of relevant Turkish provisions concerning the limitations of freedom of assembly, the use of force in the policing of demonstrations and prevention of ill treatments in demonstrations are compatible with the ECHR's case law.

Keywords: Freedom of Assembly, Use of Force İn Meetings and Demonstration Marches, Criminal Liability, Prohibition of Torture, The ECHR's Case Law

GİRİŞ

Anayasa'nın 34. maddesinde yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kanun hükümlerine uygun olarak düzenlenmeyen ve kanuna aykırı sayılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yetkili amirin topluluğa yönelik olarak yapacağı ihtarı müteakip zor kullanılarak dağıtılması öngörülmüştür. Kolluğun zor kullanımının makul ve haklı görülebilmesi için yasallık, gereklilik (mecburiyet/zorunluluk) ve orantılılık şartlarının bir arada gerçekleşmesi ve aşağıda ayrıntılarıyla tartışılacak olan mevzuat hükümlerinde belirtilen usul şartlarının yerine getirilmesi gerekmektedir. Kanundan kaynaklanan toplantıyı dağıtmak için zor kullanma görevinin yerine getirilmesi sırasında sınırın aşılması halinde ise zor kullanan kamu görevlilerinin cezai sorumluluğu söz konusu olmaktadır.

Bu itibarla bu makalede öncelikle, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı, kolluğun toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede zor kullanması, zor kullanma yetkisinin şartları ve hukuka uygunluk nedenlerinin sınırları açıklanacaktır. Ardından zor kullanmada sınırın aşılması halinde kolluk görevlilerinin ceza sorumluluğu Türk Ceza Kanunu'na ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na göre tartışılacaktır. Nihayetinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede zor kullanılması ve zor kullanmada sınırın aşılmasına ilişkin temel içtihatları ve verdiği kararların kapsamlı bir analizi yapılacak, özellikle işkence boyutuna varabilecek aşırı güç kullanımı halinde Türkiye'de

mevcut uygulama ve mevzuatın AİHM içtihatları ile uyumlu olup olmadığı irdelenecektir.

I. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ KAPSAMI

Anayasa'nın 34. maddesine göre "*Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.*" Yine 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 3. maddesine göre "*Herkes, önceden izin almaksızın, bu Kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir*". Aynı Kanun'un 10. maddesinde ise toplantının yapılabilmesi için düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirimin toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bildirimde; a) Toplantının amacı, b) Toplantının yapılacağı yer, gün, başlayış ve bitiş saatleri, c) Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgâhları ve varsa çalışma yerleri, belirtilir ve bildirime Yönetmelikte[1] *gösterilecek belgeler eklenir.*

Bu bağlamda, 2911 sayılı Kanun'un 9. ve 10. maddesine uygun olacak şekilde yapılması gereken bildirim verilmeden yapılan toplantılar veya gösteri yürüyüşleri Kanun'un "Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri" başlıklı 23. maddesi uyarınca kanuna aykırı sayılmakta ve dağıtılması gerekmektedir. Dolayısıyla gerekli bildirimin yapılmaması toplantıyı kanuna aykırı hale getirmektedir. Ancak izinden farklı olarak; bildirim, göstericilerin ve üçüncü kişilerin güvenliğinin sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması için idari makamların durumdan haberdar edilmesi amacına hizmet etmektedir. Bu nedenle, bildirim kuralının, yapılacak toplantının ya da gösterinin idarenin siyasi düşüncesine uygun olup olmadığı amacıyla yapılacak bir ön kontrol veya denetim usulüne çevrilmesi kanuna ve Anayasa'ya aykırıdır. Çünkü böyle bir uygulama, Anayasa'nın 34. maddesine aykırı olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını fiilen izne bağlı olarak kullanılabilen bir hakka ve

[1] Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, 08.08.1985 tarihli ve 18836 sayılı Resmi Gazete.

özgürlüğe dönüştürmektedir. Ayrıca böyle bir uygulama, Anayasa'nın 13. maddesine aykırı olacak şekilde temel hak ve hürriyetlerin özüne yönelik orantısız bir müdahale de içermektedir. Nitekim toplantı ve gösteri yürüyüşünün izne bağlanması, idarece uygun bulunan toplantının yapılabileceği düşüncesine dayanmakta olup bu anlayışın hukuk devleti ilkesiyle bağdaşması söz konusu değildir. 12 Eylül döneminde yapılmış olan 2911 sayılı Kanun bile toplantı ve gösteri yürüyüşü için "izin sistemi" yerine "bildirim sistemi" ni benimsemiştir.[2]

Konuya ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin[3] "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü" başlıklı 11. maddesinde ise

> "1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.
>
> 2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarda anılan hakların kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir" hükmü yer almaktadır.[4]

Bu hüküm gereğince, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü sınırsız olmayıp[5] aşağıda ayrıntıları ile açıklanacağı üzere, toplantı ve

---

2 Devrim Aydın, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalenin Esasları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 2016, 65 (4), s. 3283-3308, s.3287.

3 İnsan haklarının evrensel niteliği ve sadece Avrupa'ya özgü bir kavram olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya dair Sözleşme'nin Türkçe' ye "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)" yerine "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS)" şeklinde, Sözleşme hükümlerinin taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığını denetlemek üzere kurulan mahkemenin ise Türkçe' ye "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)" yerine "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM)" şeklinde aktarılması gerektiği, yaygın kullanımın doğru olmadığı düşüncesi paylaşılmakla beraber, söz konusu terimlerin literatürdeki yaygın kullanım şekli bu makalede de tercih edilmiştir.

4 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur.

5 Eren Solmaz, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı" ile "Kötü Muamele Yasağı" Karşısında Kolluğun Güç Kullanma Yetkisi", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 2018, 6 (1), s.73-98, s.89-90.

gösteri yürüyüşü özgürlüğünün varoluş amaçlarından biri demokratik bir toplumda var olması gereken temel hak ve özgürlüklerden biri olan ifade özgürlüğü ile garanti altına alınan hakların kullanılmasını sağlamaktır.

II. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİNE MÜDAHALEDE ZOR KULLANILMASI

A. Zor Kullanma Yetkisinin Kapsamı

Zor, kişinin kendisine yüklenen bir yükümlülüğün gereklerine aykırı davranması halinde, bu yükümlülüğün gereklerine uygun davranmasını sağlamak amacıyla ve ancak kanunla verilen yetkiye dayalı olarak kullanılabilir. Bu nedenle zor kullanma yetkisinin mutlaka kanuni bir dayanağı olmalıdır.[6] Türk hukukunda kolluğun toplumsal olaylar ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale ederken kuvvet ya da zor kullanmasına ilişkin kurallar, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Çevik Kuvvet Yönetmeliği ve Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Zor kullanma yetkisine sahip kamu görevlileri başlıca jandarma ve polis olmakla beraber, bazı özel kanunlarda yer alan hükümler ile köy korucularına, tutukevi ve cezaevi infaz memurlarına, kır ve köy bekçilerine, belediye zabıta ve icra iflas memurlarına ve özel güvenlik görevlilerine de kanunda belirtilen durumlarda zor kullanma yetkisi verilmiştir.[7]

Polisin zor kullanması ile ilgili görev ve yetkisi 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun (PVSK) 16. maddesinde belirlenmiştir. "Zor ve silah kullanma" başlıklı söz konusu 16. maddeye göre; polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir. Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir.

---

6 İzzet Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. bası, Seçkin, Ankara, 2019, s 331.

7 Aydın, s.3296.

Dolayısıyla zor kullanma yetkisinin kapsamına, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak arttırılarak kullanmak şartıyla, bedeni kuvvet kullanımı, maddi güç kullanımı ve son olarak silah kullanımı girmektedir. Bu bağlamda, "*bedenî kuvvet*"; polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde doğrudan doğruya kullandığı bedenî gücü, "*maddî güç*" ise; polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde bedenî kuvvetin dışında kullandığı kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fizikî engeller, polis köpekleri ve atları ile sair hizmet araçlarını ifade etmektedir. Bunun dışında zor kullanma türleri arasında "*manevi zorlama*"[8] kavramına da yer verildiği görülmektedir. Bu kavram zora maruz kalma ihtimali olan bir kimsenin polis ile kurduğu iletişimin ardından verilen talimatlara uyması şeklinde tanımlanmaktadır. Bir yerde polis köpeklerinin hazır bulundurulması, kolluk görevlilerinin çok fazla toplanması gibi usuller manevi zorlama kapsamına girmektedir.[9]

Zor kullanmadan önce, ilgililere direnmeye devam etmeleri halinde doğrudan doğruya zor kullanılacağı ihtarı yapılmalıdır. Ancak, direnmenin mahiyeti ve derecesi göz önünde bulundurularak, ihtar yapılmadan da zor kullanılabilir (PVSK m.16/4). Polis, zor kullanma yetkisi kapsamında direnmeyi etkisiz kılmak amacıyla kullanacağı araç ve gereç ile kullanacağı zorun derecesini kendisi takdir ve tayin eder. Ancak, toplu kuvvet olarak müdahale edilen durumlarda, zor kullanmanın derecesi ile kullanılacak araç ve gereçler müdahale eden kuvvetin amiri tarafından tayin ve tespit edilir (PVSK m.16/5).

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında zor kullanmaya ilişkin olarak 2911 sayılı Kanun'un 24. maddesinde ise kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün, daha sonra aynı Kanun'un 23. maddesinde belirtilen durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne dönüşmesi halinde yetkili amirin topluluğa yönelik olarak yapacağı dağılmaları aksi takdirde zor kullanılacağı ihtarını müteakip topluluğun dağılmaması halinde, topluluğun zor kullanılarak dağıtılacağı öngörülmektedir. Güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya

---

8 Feridun Yenisey, Kolluk Hukuku, 2.baskı, Beta, İstanbul, 2015, s.187.

9 Yenisey, s.187-188.

mukavemet olması ya da güvenlik kuvvetlerince korunan yerlere ve kişilere karşı fiili saldırıda bulunulması halinde ihtara gerek olmaksızın zor kullanılabileceği belirtilmektedir.

Zor kullanmaya ilişkin olarak Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nin[10] 4. maddesinde ise "*zor kullanma*"; "kanunsuz toplu hareket haline gelen bir toplumsal olayın etkisiz hale getirilmesi veya önlenmesi veya dağıtılması için; toplu hareketin niteliğine veya dağıtma sırasında meydana gelen cebir ve şiddet veya saldırı veya direnişin derecesine ve gereğine göre kademeli şekilde artan ölçüde bedeni kuvvet, maddi güç ve silah kullanılması hali" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı maddeye göre zor kullanma sırasında kullanılabilecek olan "*silah ve araç*" deyimi ise "cop (normal veya elektrikli), sis ve gaz bombaları, tabanca, makinalı tabanca ve tüfek, gaz ve bomba tüfeği, dürbünlü tüfek ve benzeri vurucu, önleyici etkisiz hale getirici savunmaya elverişli aletleri, gaz, boyalı veya boyasız tazyikli su püskürten veya personeli ve malzemelerini taşıyan zırhlı veya zırhsız araçlar ile helikopterleri veya uçakları" ifade etmektedir.

Çevik kuvvetin zor kullanarak bir topluluğu dağıtmasına ilişkin temel esaslar da yine aynı Yönetmeliğin 25. maddesinde belirlenmiştir. Yönetmeliğin 25/b maddesine göre, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 23. maddesi gereğince, kanuna aykırı olduğu kabul edilen toplantı ve gösteri yürüyüşleri nedeniyle toplumsal olaylara müdahale gerektiğinde:

"(1) Mahallin mülkiye amiri veya görevlendirileceği en büyük zabıta amiri veya zabıta amirlerinden biri ses yükseltici veya yayıcı cihazlar aracılığı ile önce kendisini topluluğa tanıtır, sonra "kanuna uyarak dağılmaları ve dağılmamaları halinde zor kullanılacağı" ihtarını yapar. Dağılma ihtarı olumlu, kitleyi yumuşatıcı, sade ve açık olur. Emir mutlaka iki veya üç defa tekrar edilir ve en uzak noktadan işitildiğine dair görevlilerce tutanak düzenlenir.

Dağılma ihtarı, emrin maksadını sağlayacak ve emri yerine getirecek ölçüde elde kuvvet bulundurulmadan kesinlikle verilmez.

Güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı ve mukavemet bulunduğu takdirde veya güvenlik kuvvetleri tarafından korunan yerlere fiili saldırı halinde ihtara gerek yoktur.

---

10 30.12. 1982 tarihli ve 17914 sayılı Resmî Gazete.

(2) Yapılan ihtara rağmen topluluğun dağılmaması halinde yeteri kadar zor kullanılarak öncelikle, topluluğun bulunduğu yerde kalmaları temin edilir ve olayın herhangi bir şekilde gelişmesine ve tahripkâr bir nitelik almasına mâni olunur…"

Jandarma Teşkilat, Görev Ve Yetkileri Yönetmeliği'nin[11] 42. maddesinde ise Jandarmanın sorumluluk alanında, mülki ve adli görevlerinin ifası sırasında, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu gereğince polisin sahip olduğu yetki ve sorumluluklara sahip olduğu ve kanunsuz toplantı veya kanunsuz yürüyüşleri dağıtmak veya failleri yakalamak için yetkili amir tarafından verilecek sözlü emirleri derhal yerine getirmekle yükümlü olduğu, bu emirlerin yazılı olarak verilmesinin istenilemeyeceği belirtilmektedir.

Uluslararası düzenlemelere bakıldığında, kolluğun zor kullanma biçimine ilişkin başlıca uluslararası belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 1979 tarihinde kabul edilen 34/169 sayılı "Birleşmiş Milletler (BM) Kolluk Görevlileri için Davranış Kuralları" dır.[12] Bu kuralların 3. maddesine göre "Kolluk kuvvetleri, yalnızca kesinlikle gerekli olduğunda ve görevlerini yerine getirmek için gerekli olduğu ölçüde güç kullanabilir". Bu düzenlemenin yanında 27 Ağustos- 7 Eylül 1990 tarihlerinde Havana'da toplanan 8. Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilen "Kolluk Kuvvetlerinin Zor ve Ateşli Silah Kullanmalarına Dair Temel İlkeler" kolluğun zor ve ateşli silah kullanmasına ilişkin temel kuralları belirlemektedir.[13] Bu ilkelere göre:

"4. Kolluk kuvvetleri görevlerini yerine getirirlerken, zor ve ateşli silahların kullanım*ına başvurmadan önce, mümkün ol*duğu ölçüde şiddet

---

11 21.01.2017 tarihli ve 29955 sayılı Resmî Gazete.

12 Code of Conduct for Law Enforcement Officials Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December 1979, https://www.ohchr.org/sites/default/files/codeofconduct.pdf. Detaylı tartışma için bkz. İzzet Mert Ertan, "Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gazı Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Uygunluğu", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 2013, 32 (1), 51-69. s.55; Aydın, s.3284.

13 Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. https://www.ohchr.org/sites/default/files/firearms.pdf. Detaylı tartışma için bkz. Aydın Akgül, Genel İdari Kolluk Faaliyetleri ve Yargısal Denetimi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s.173,357; Aydın, s.3284; Ertan, s.56-57.

içermeyen araçları kullanacaklardır. Kolluk kuvvetleri sadece başka araçların etkisiz kalması veya hedeflenen sonucun gerçekleşme ümidinin bulunmaması halinde zor veya silah kullanabilirler.

5. Hukuka uygun olarak zor ve ateşli silahların kullanılması kaçınılmaz hale geldiği zaman, kolluk kuvvetleri:

(a) Bu tür araçların kullanımına sınırlı olarak başvuracak ve suçun ağırlığı ve gerçekleştirilmesi hedeflenen meşru amaç ile orantılı olacak şekilde tasarrufta bulunacaklardır;

(b) Zararı ve yaralanmayı asgariye indireceklerdir ve insan yaşamına saygı gösterecek ve koruyacaklardır;

(c) Yaralanan ya da uygulamadan etkilenen kişilere, mümkün olan en kısa sürede tıbbi destek verilmesini ve tıbbi müdahalede bulunulmasını temin edeceklerdir.

Yine aynı Temel İlkelerin 13. maddesi, kanuna aykırı ancak şiddet içermeyen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde zor veya kuvvet kullanımından kaçınılması gerektiğini, zor kullanmadan göstericilerin dağıtılmasının mümkün olmaması halinde ise zor kullanmanın asgari düzeyde tutulmasını öngörmektedir.

Yukarda açıklandığı üzere, zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde polis, bedenî kuvvet ve maddî güç kullanarak etkisiz hale getiremediği direniş karşısında, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde silah kullanma yetkisine de sahiptir (PVSK m.16/7-b).

B. Zor Kullanma Yetkisinin Şartları

Kolluğun zor kullanımının makul ve haklı görülebilmesi için yasallık, gereklilik (mecburiyet/zorunluluk) ve orantılılık şartlarının bir arada gerçekleşmesi[14] ve yukarda aktardığımız mevzuat hükümlerinde belirtilen usul şartlarının yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu itibarla, kullanılan yetkinin yasal bir dayanağının bulunması, amaç,

[14] Akgül, s.359; Yenisey, s.188; Rıdvan Değirmenci, "Ölçülülük İlkesi Bağlamında Kolluğun Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahalesi: AİHM İçtihatları ve Ombudsman Kararları Çerçevesinde Bir Analiz", *Ombudsman Akademik*, 2015, (2), s.103-120.s.104-106.

konu yer ve zaman koşullarının iyi takdir edilmesi, önlenmek istenen tehlike ile kullanılan kuvvet arasında orantı olması, tüm ihtimaller denendikten sonra güç kullanmanın son çare olarak zorunlu bir şekilde kullanılması gerekir.[15] Aksi takdirde, sınırın aşılması halinde, kolluğa insan hak ve özgürlüklerini koruma, kamu düzenini sağlama amacıyla verilen zor kullanma yetkisi paradoksal bir biçimde başkasının hak ve özgürlüklerinin sınırlanmasının aracına dönüşmektedir.[16]

Kolluğun uygulayacağı müdahalenin türü ve zor kullanımının derecesi, şüphelinin direnme seviyesine göre değişmektedir. Pasif direnme halinde iletişim ile direnme önlenebilir iken, aktif direnme halinde bedeni kuvvet, etkin bir saldırı söz konusu olduğunda maddi güç kullanılması, şüpheliden gelen ölüm ile sonuçlanabilecek saldırılarda ise polisin silah ya da ağır güç kullanması söz konusu olabilmektedir. Şüphelinin direnme şekline bağlı olarak, direnme şekline uygun düşen ve kolluğun uygulayabileceği kuvvetin derecesi, direnen kişi ve müdahale eden polis sayısı, cinsiyet, fiziki özellikler dikkate alınarak belirlenmelidir.[17] Bununla beraber, zor kullanılan zaman, yer ve kendisine zor kullanılacak kişi veya kişilerin fiziki özellikleri, zor kullanmaya neden olan şartların kolluk görevlileri tarafından algılanış şekli, kullanılacak kuvvetin derecesinin ve orantılı olup olmadığının belirlenmesinde önemli etkenlerdir.[18] Buna rağmen, orantılılık konusunda kesin sınırlar çizilmesi mümkün olmayıp zayıf yapılı bir polisin cop kullanmak zorunda kaldığı bir direnme halinin, daha iri yapılı bir polis tarafından ikna veya bedeni güç kullanılarak önlenmesi mümkün olabilmektedir.[19]

Orantılılık ilkesinin bir sonucu olarak kuvvet ya da zor kullanımı polisin mecbur kaldığında en son başvuracağı yakalanması veya dağıtılması gereken kişi veya kişilerin etkisiz hale getirilebilmesi için gerekli olan son çare olarak uygulanmalıdır. Zor kullanmaya başlanıldığında da kullanılan güç kademeli olarak arttırılmalıdır.

---

15 Ali Parlar/Muzaffer Hatipoğlu, 5237 Sayılı TCK'da Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler, 2. baskı, Seçkin Ankara, 2010, s. 23.

16 Akgül, s.163.

17 Yenisey, s.188

18 Akgül, s.168-169.

19 Yenisey, s.188.

Zor kullanmanın yine meşru sayılabilmesi için zor kullanma, saldırganın saldırısını önlemek, ya da direnişte bulunanın direncini kırmak amacıyla yapılmalıdır. Bu amaç dışında kişiye acı veya ıstırap çektirmek, eza vermek amacıyla zor kullanılması meşru bir zor kullanma sayılamaz.[20] Polise bu amaçla gerekli eğitimler verilmesine rağmen, bu eğitimlerin göz ardı edilebildiği astım hastası olduğunu söylemesine rağmen astım hastası olan göstericiye biber gazının sıkıldığı,[21] aşağıda ayrıntıları ile aktarılacak olan ve AİHM kararlarına da yansıyan polisler tarafından kollarından tutulup etkisiz hale getirilen göstericinin ağzına ve gözüne yakın mesafeden biber gazının sıkıldığı,[22] gösteri sırasında gazdan etkilenmemek için dükkân ve kafelere sığınan kadınların polis tarafından sürüklenip dövüldüğü[23] vakaların yaşandığı görülmektedir.

Yine 2911 sayılı Kanun'un 23 ve 24'üncü maddesi ve PVSK'nın 16/4, Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nin 25/b maddesi gereğince zor kullanmadan önce yukarda sayılan istisna haller hariç olmak üzere, yetkili amirin topluluğa yönelik olarak dağılmaları aksi takdirde zor kullanılacağı yönünde ihtarda bulunması gerekmektedir. Yukarda aktarıldığı üzere, dağılma ihtarının olumlu, kitleyi yumuşatıcı, sade ve açık olması, mutlaka iki veya üç defa tekrar edilmesi ve en uzak noktadan işitildiğine dair görevlilerce tutanak düzenlenmesi gerekmektedir.[24]

Bununla beraber, Yargıtay dağıtmanın hukuka uygun sayılması ve dolayısıyla 2911 sayılı Kanun'un 32. maddesinde belirtilen kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşünde yapılan ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederek direnme suçunun işlenmiş sayılması için, göstericilere dağılmaları yönünde *makul bir sürenin* tanınması ve dağılmalarına fırsat verilmesi gerektiğini aksi takdirde da-

---

20 Akgül, s.167.

21 Serkan Altuntop, "Kamu Güvenliğini Sağlamada Kolluğun Aşırı Güç Kullanma Sorunsalı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2015, 14 (4), s.873-904, s.893-894

22 *Ali Güneş v. Turkey*, (no. 9829/07), § 15, 10 April 2012.

23 İzci v. *Turkey* , (no. 42606/05), §§ 14, 24, 23 July 2013.

24 Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi'nin 09.03. 2004 tarih ve 2003/2309 E., 2004/1968 K sayılı kararı (Aktaran, Turan Güzeloğlu, Kolluğun Kuvvet ve Silah Kullanma Yetkisi, Kolluğun Orantısız Güç Kullanımı Sorunu, Seçkin, Ankara, 2008, s.87)

ğılmamakta direnme suçunun oluşmayacağını belirtmektedir.[25] Makul süre, tüm katılımcıların güvenle toplantı mahallini terk edebilmeleri için zorunlu olan süre olup toplantının gerçekleştiği yere ve katılımcı sayısına göre güvenlik güçlerince belirlenmelidir.[26] Aksi takdirde toplantının zor veya kuvvet kullanılarak dağıtılmasının kanun hükmünü icra hukuka uygunluk nedeni kapsamında meşru sayılması mümkün değildir.

III. ZOR KULLANMA VE HUKUKA UYGUNLUK NEDENLERİ

A. Kanun Hükmünü Yerine Getirme Kapsamında Zor Kullanma

"Mazeret nedenleri" ya da "suçu ortadan kaldıran objektif nedenler" olarak da adlandırılan hukuka uygunluk nedenleri 5237 sayılı TCK'nın 24. ve 26. maddeleri arasında "Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu nedenler fiilin hukuka aykırılığını kaldırıp hukuka uygun hale getirirler.[27] Kolluğun toplantı, gösteri yürüyüşü veya diğer toplumsal olaylara müdahale sırasında gerektiğinde kuvvet ya da zor kullanması bir hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar birçok olayda kuvvetin kullanılmasına ve derecesine yetkili amir karar vermekte ise de kolluk ve amiri yetkisini doğrudan doğruya kanundan aldığından, burada geçerli olan hukuka uygunluk nedeninin "kanun hükmünü yerine getirme" olduğu kabul edilmektedir.[28] Bu bağlamda, kanun hükmü yerine getirilerek elde edilen yararın bu yerine getirme sonucu verilen zarardan daha ağır bastığı kanun koyucu tarafından varsayılmaktadır.[29]

---

25 Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi'nin 09.02. 2010 tarih ve 2007/9352 E., 2010/1550 K. sayılı kararı, (Aktaran, Ali İşgören, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, 2.baskı, Seçkin, Ankara, 2011, s. 134-135). Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi'nin 09.05. 2002 tarih ve 2002/1143 E., 2002/6000 K. sayılı kararı (Aktaran, Güzeloğlu, s. 87).

26 İşgören, s.135.

27 Nevzat Toroslu, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş, Ankara, 2012, s.149.

28 Muhammed Demirel, Amirin Emri, Amirin Emrini Yerine Getirmenin Ceza Sorumluluğuna Etkisi, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 34-35.

29 Hamide Zafer, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. baskı, Beta, İstanbul, 2019, s. 367; Zeki Hafızoğulları/Muharrem Özen, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. baskı, U.S.A Yayıncılık Ankara, 2018, s. 211.

Hukuka uygunluk nedeninin bulunduğu hallerde fiil artık hukuka aykırı sayılamaz ve fiilin tüm hukuk düzeni ile çatışma halinde bulunmadığı kabul edilir.[30] Yine hukuk sistemleri bir hareket tarzını haklı ve meşru olarak kabul ettikten sonra, aynı hareket tarzını haksız ve hukuka aykırı sayamaz.[31] Dolayısıyla hukuka uygunluk nedenleri konusunda hukuk düzeni kendi içinde çelişkiye düşemez. Aynı nedenlerle, kolluğun kuvvet kullanması ile ilgili olarak TCK'nın 24. maddesinde yer alan "kanun hükmünü yerine getirme" hukuka uygunluk nedeninin mevcut olduğunun kabul edilmesi halinde, CMK'nın 223/2-d ve 223/3-b maddeleri de göz önüne alındığında, fiil tüm hukuk düzeni açısından hukuka uygun hale gelir. Bu durumda, kolluk görevlilerinden tazminat istenmesi veya kolluk görevlileri hakkında disiplin yaptırımlarının uygulanması söz konusu olamayacağından, suç teşkil etmeyen ancak orantılı olup olmadığı tartışmalı olan güç kullanımı hallerinde hakkaniyete uymayan sonuçlar ile karşılaşılması olasıdır.

Hukuka uygunluk nedenleri söz konusu olduğunda eğer hukuk kuralı belli durumda bulunan herkese belli tarzda hareket etme ödevi yüklemiş ise bu hukuka uygunluk nedeni herkese uygulanabilir. Ancak toplantı gösteri yürüyüşlerinde kanuna aykırı toplantıların dağıtılması görev ve yetkisi sadece kolluk kuvvetlerine esas itibariyle polise verilmiştir ve bu yetkinin sınırları içinde kullanılması gerekir.[32] Dolayısıyla kanuna aykırı olduğu kabul edilen bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması için güç veya kuvvet kullanılması söz konusu olduğunda, kanaatimizce, "hukuka uygunluk nedeni" yerine kolluk görevlilerine tanınmış kusurluluğu ortadan kaldıran kişisel bir cezasızlık sebebi söz konusudur demek, daha doğru olur. Aksi bir yorum, asıl failin eyleminin hukuka aykırı olmadığı veya kastının bulunmadığı hallerde, diğer şeriklerin de kastının olmadığı

---

30 Özgenç, s.313, 317; Toroslu, s.149, 150; Zafer, s.353; Bahri Öztürk/Mustafa Ruhan Erdem, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 17. baskı, Seçkin, Ankara, 2017, s.228-229; Doğan Soyaslan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8. baskı, Yetkin, Ankara, 2018, s. 359; Mahmut Koca/İlhan Üzülmez, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. baskı, Seçkin, Ankara, 2016, s. 265-266; Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/Serkan Meraklı/İsa Başbüyük, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. baskı, Seçkin, Ankara, 2024, s.290-291;

31 Toroslu, s.149,151.

32 Kayıhan İçel, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta, İstanbul, 2016, s. 318; Parlar/Hatipoğlu, s. 18-19; Zafer, s.367-368.

veya hukuka aykırı davranmadığını öngören iştirakte bağlılık kuralı gereği (TCK, m.40/1), toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale eden diğer kimselerin de ceza sorumluluğunun bulunmadığı sonucuna varmamıza neden olur. Kanaatimizce, toplantı ve gösteri yürüyüşünün içerik ve kapsamına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler buna izin vermemektedir. Burada, kanunun, belirli statüde olan kişilere, görevleriyle ilgili ve görevlerinin verdiği yetki sınırları içinde yaptıkları hareketin hukuka aykırı olmayacağını belirtmesi söz konusudur.[33] Bu nedenle, bu tür zor kullanımı hallerinde sınırlı kişilere tanınmış "görevin ifası" veya "görevin yerine getirilmesi" şeklinde bir hukuka uygunluk nedeninden söz etmek daha uygun olacaktır.[34] Çünkü bu hallerde, ilgili kolluk görevlisi açısından bir görev vardır ve bu görevin yerine getirilmesi sırasında sınırın aşılıp aşılmadığı, hukuka uygun hareket edilip edilmediği görevin mahiyeti ile ilişkili olarak belirlenebilir.[35] Bu bağlamda, kanun hükmünü icra şeklindeki hukuka uygunluk nedenindeki "kanun" deyimi, doktrinde aksi yönde görüşler olmasına rağmen,[36] normatif düzenlemeler içeren tüm yazılı hukuk kuralları şeklinde anlaşılmalıdır.[37] Bu normatif düzenlemelere AİHS, bu Sözleşme'nin yorumuna ilişkin AİHM içtihatları ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş diğer ilgili uluslararası sözleşmeler de dâhildir.

Kanun tarafından kendisine yetki ve görev verilmeyen kamu görevlileri kanun hükmünü icra ettiğini iddia edemez, başka bir deyişle kolluk burada yetkisini doğrudan kanundan alır. Bununla beraber, hukuk normundan ya da kanundan kaynaklanan görevi yerine getiren kolluk görevlisinin fiilinin hukuka uygun sayılabilmesi için fiilin göre-

---

33 Öztürk/Erdem, s.235.

34 Aynı yönde bkz, Berrin Akbulut, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s.465; Koca/Üzülmez, s.265; Özgenç, s.330; Zafer, s. 366. Açlık grevine müdahale eden hekimin sorumluluğunda da "kanun hükmünü yerine getirme" ifadesi yerine "görevin ifası" ifadesinin kullanılmasının daha uygun olacağına ilişkin benzer tartışmalar için ayrıca bkz. Recep Doğan, "Ceza ve İnfaz Kurumlarında Açlık Grevine Müdahale, Hukuka Uygunluk Nedenleri ve AİHM Yaklaşımı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2021, C. 79, S. 2, s.193-238, s.213-214.

35 Özbek/Doğan/Meraklı/ Bacaksız/Başbüyük, s.296; Özgenç, s.330-331, 390.

36 Mustafa Özen, Ceza Hukuku Genel Hükümler Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 328-329.

37 Akbulut, s.468; İçel, s. 317; Özbek/Doğan/Meraklı/Bacaksız/Başbüyük, s.297-298; Özgenç, s.330; Toroslu, s.152; Zafer, s.368.

vin kaynağını oluşturan hukuk normunun belirlediği bütün maddi ve şekli şartlara uygun biçimde gerçekleştirilmiş olması gerekir.[38]

Bu hukuka uygunluk nedeninin söz konusu olabilmesi için her somut olayın özelliklerine göre kuvvet kullanmanın mecburi olması yani tüm ihtimaller göz önüne alınıp denendikten sonra (son çare) olarak kullanılması ve orantılı olması gerekmektedir. Bu bağlamda, kolluğun zor kullanması kavramından anlaşılması gereken husus, müdahale edilen olayın içeriği ve müdahale edilen grubun büyüklüğü dikkate alınarak eylemin sonlandırılması için gerekli olan ölçüde kuvvet kullanılmasıdır. Zor kullanımı, müdahale sırasında karşılaşılan direnci ortadan kaldırmaya yetecek derecede ve aşamalı olarak artan biçimde uygulanan bedensel kuvvet, maddi güç kullanımı, değişik araçlar ve kanuni şartlar gerçekleştiğinde silah kullanmayı da içermektedir. Şartları oluşmadan zor kullanılması ya da zor kullanmada sınırın aşılması halinde hukuka uygunluk nedeninde sınırın aşılması sebebiyle, zor kullanan kamu görevlilerinin cezai sorumluluğu söz konusu olmaktadır. [39]

B. Zor Kullanmada Sınırın Aşılması

Kanundan kaynaklanan toplantıyı dağıtmak için zor kullanma görevinin yerine getirilmesi sırasında kolluk görevlilerinin sınırı aşması halinde kanundan kaynaklanan bir yetkinin aşılması söz konusudur. Bu durumda hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılmasını düzenleyen TCK'nın 27. maddesinin birinci fıkrasının dikkate alınması gerekmekte olup[40] hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılması üç ihtimalde mümkündür.[41] Birincisi, fail elinde olmayan, öngörmesi mümkün olmayan, öngörmüşse bile engellenmesi mümkün olmayan zorlayıcı (mücbir) bir sebeple sınırı aşabilir.[42] Bu durumda faile kusur

---

38 Toroslu, s.152.

39 Aydın, s. 3283.

40 Koca/ Üzülmez, s. 294-295.

41 İçel, s. 393; Zafer s. 412. Koca ve Üzülmez'e göre (s.297-298), kast olmaksızın hukuka uygunluk nedeninde sınırın aşılması hukuka uygunluk nedenlerinin maddi şartlarındaki hatanın bir görünüm şeklini oluşturmaktadır. Dolayısıyla hukuka uygunluk nedenlerinin sınırındaki yanılgı ile hukuka uygunluk nedenlerinin maddi şartlarında hatayı aynı kapsamda değerlendirmek gerekir.

42 Zafer s. 412.

yükleme olanağı yoktur. Her ne kadar TCK'nın 27. maddesinin ikinci fıkrası zorlayıcı nedenlerin varlığı durumunu sadece haklı savunma hali için düzenlemiş olsa da bu durumun, yani failin içinde bulunduğu ruhsal veya psikolojik durum sebebiyle hukuka uygunluk nedeninde sınırı aşması durumunda, kusurlu sayılmaması ve bunun tüm hukuka uygunluk nedenleri için geçerli olması mümkündür.[43]

İkincisi, failin gereğinden fazla bir zarar verme bilinci ve iradesi ile hareket ederek, sınırı kasten bilerek ve isteyerek ya da olası kastla aşması mümkündür. Bu durumda failin ceza sorumluluğu ne kalkacak ne de hafifleyecektir. Burada fail hukuka uygunluk nedeninin sınırını "amaçta" [44] aşmaktadır. Fail nihayetinde sınırı bilerek ve isteyerek değil ve fakat gerekli özeni göstermeyerek taksirle de aşabilir. Burada ise fail hukuka uygunluk nedeninin sınırını kullandığı araçlarla[45] ya da hukuka uygunluk nedeninin "maddi şartları"nda[46] aşmaktadır. Örneğin bir toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında dağıtılmaya çalışılan göstericilerin girdikleri ara sokakta daha önceden yığdıkları molotof kokteyllerini kolluk güçlerine atması üzerine bu kokteyllerden kaçan polislerin sayıca kendilerinden daha fazla olan göstericilerin arasından geçerken havaya ateş ettikleri sırada çıkan arbedede bazı göstericilerin yaralanmaları halinde kolluk güçlerine atfedilebilecek taksir düzeyinde bir kusur yoktur. Ancak, ara sokakta atılan taşlardan havaya ateş ederek kurtulmaya çalışan polislerin bazı göstericileri yaralamaları halinde, saldırıdan kurtulmak için araç olarak kullanılan silah sebebiyle, hukuka uygunluk nedeni kullanılan araç sebebiyle taksirle aşılmış olur. Burada, TCK'nın 27. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "Ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerde sınırın kast olmaksızın aşılması halinde, fiil taksirle işlendiğinde de cezalandırılıyorsa, taksirli suç için kanunda yazılı cezanın altıda birinden üçte birine kadarı indirilerek hükmolunur" hükmü gereğince yaralama suçu taksirle de işlenebileceğinden, taksirli yaralama suçu (TCK m.89) için kanunda yazılı cezanın altıda birinden üçte birine kadarı indirilerek kolluk görevlisi cezalandırılır. Buna karşılık, toplantı gösteri yürüyüşünde astım hastası olduğunu söyleyen göstericiye bedeni kuvvet kullanmak yerine "şimdi mi aklına geldi astım hastası olduğun?" diyerek yakın mesafeden yüzüne ve boğazına biber gazı sıkan ve

43 İçel, s.393-395.
44 İçel, s.396.
45 İçel, s.397-398.
46 Akbulut, s.517.

göstericinin bilincini yitirmesine sebep olan, ardından çöp konteynırına atan kolluk görevlisi ise artık sınırı hem amaç da hem de araç da aştığından, eylemi başka bir suça vücut vermiyorsa kasten yaralama suçu kapsamında değerlendirilmelidir.

Türk Ceza Kanunu'nda hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılmasından bağımsız olarak kanunun 256. maddesinde "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması" başlığı altında bir düzenleme bulunmaktadır. Buna göre, "Zor kullanma yetkisine sahip kamu görevlisinin, görevini yaptığı sırada, kişilere karşı görevinin gerektirdiği ölçünün dışında kuvvet kullanması halinde, kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır." Bu düzenlemede sınırın kasten aşılması hali düzenlenmiş olup aynı sonuca TCK'nın 27. maddesinin birinci fıkrasının yorumuyla da ulaşmak mümkündür. Ancak sınırın kasten aşılmasının her şeklini kasten yaralama olarak değerlendirmek mümkün değildir. Kanunda yer alan başka bir suça neden olmadığı sürece sınırın aşılması suretiyle verilen zararın en azından kasten yaralama suçu kapsamında değerlendirilmesi ve cezalandırılması gerekir. Nitekim aşağıda ayrıntılarıyla tartışılacağı üzere, zor kullanırken sınırın aşılması ya da kişilere karşı aşırı fiziksel güç veya kuvvet kullanımı yaralama dışında işkence suçuna da vücut verebilir.

Her ne kadar 256. maddenin gerekçesinde kamu görevlilerinin kasten hareket etmesi halinde kasten yaralamadan sorumlu tutulacağı, aksi takdirde durumun hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılmasına dair hükümler çerçevesinde değerlendirileceği ifade edilmiş ise de maddenin bu yoruma izin verecek şekilde kaleme alınmadığı ortadadır.[47] Nitekim Hafızoğulları ve Özen'e göre, TCK'nın 256. maddesinde yer alan bu düzenleme objektif sorumluluk halinin TCK'da muhafaza edilmiş bir örneğini oluşturmaktadır.[48] Gerçekten de 256. maddedeki düzenlemenin, görevin gerektirdiği ölçünün dışında kuvvet kullanılması halinde, sınırı aşan kamu görevlisini neden sadece kasten yaralama saikiyle hareket ettiğini varsaydığı, kamu görevlisinin yetkiyi dikkatsizlik veya özensizlik sonucu aşmış olabileceği ihtimaliyle, kullanılan kuvvetin kasten işlenebilen başka bir suça da vücut verebileceği ihtimalini hangi kıstasları veya hukuki ilkeleri esas alarak göz ardı

---

47 Gerekçe için bkz. Erdener Yurtcan/Begüm İrtiş, Türk Ceza Kanunu Şerhi, Yetkin, Ankara, 2023, s. 1307-1308.

48 Hafızoğulları/Özen, 2018, s.239.

ettiği belli değildir. Kanun burada bir kast karinesi getirmiş ve artık ceza hukukunda yer almaması gereken objektif sorumluluk haline yer vermiş gözükmektedir.[49] Neticede bu düzenleme ceza hukukundaki kusur teorisiyle örtüşmemektedir.[50] Bu noktayı göz önünde bulunduran Yargıtay, objektif sorumluluk esaslarının 5237 sayılı TCK'da terk edildiğini belirterek sınırın aşılmasının kuşkulu olduğu durumlarda "şüpheden sanık yararlanır" ilkesi gereği, sanık lehine değerlendirme yapmaktadır.[51]

IV. AİHM KARARLARINDA TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALEDE ZOR KULLANIMI

A. Müdahalenin Esasları ve Denetimi

Yukarda ifade edildiği üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü" başlıklı 11. maddesinin ikinci fıkrasında toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün, demokratik bir toplumda gerekli olduğu sürece ulusal güvenliğin ve kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla kanunla sınırlamalara tabi tutulabileceği belirtmektedir. Toplanma özgürlüğü, AİHM'e göre, ifade özgürlüğü gibi, demokratik bir toplumda var olması gereken temel hak ve özgürlüklerden birisidir ve bu özgürlük daraltıcı veya sınırlayıcı bir yoruma tabi tutulamaz.[52] Nitekim, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün

---

49 Hafızoğulları/Özen, 2018, s. 23 9.

50 Doğan Soyaslan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 11. baskı, Yetkin, Ankara, 2016, s. 208.

51 "Yasal olarak zor kullanma yetkisi bulunan sanıkların, maktule yönelik olarak bu yetkiyi kullanırken sınırı aştıklarının somut olayda kesin olarak belirlenmemiş olması karşısında, kuşkulu kalan birçok olgunun aleyhe yorumla ortaya çıkan sonuçtan sanıkları sorumlu kabul etmek objektif sorumluluk esaslarını terk eden 5237 sayılı TCK'nın sistematiği ve ruhuna da aykırılık oluşturacaktır." Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun, 22.11.2011 tarih ve 2011/ 129 E., 2011/236 K. sayılı kararı (Aktaran, Akbulut, s.518).

52 Bu makale kapsamında aktarılan AİHM kararları, AİHM veri bankası (https://hudoc.echr.coe.int) üzerinden çoğunlukla İngilizce olarak temin edilmiştir. Bu nedenle, İngilizce kararların künyesi için aslına uygun olarak "Applicant v." formatı kullanılmıştır. İngilizce olmayan kararlar için Adalet Bakanlığı tarafından çevirisi yapılan ve veri bankasında yer alan Türkçe karar ve karar özetlerinden

varoluş amaçlarından biri ifade özgürlüğü ile garanti altına alınan hakların kullanılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin AİHS'in 11. maddesinin, Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğü için tanınan korumaya benzer bir korumadan yararlanması gerekir.[53] Bu özgürlük özel alanlarda toplanmayı kapsadığı gibi kamuya açık alanlarda dinamik ve hareketli bir biçimde yapılan geçit törenlerini, alayları, organizasyonları veya bir yerde oturma şeklinde durağan, statik olarak gerçekleşen eylemleri de kapsamaktadır.[54] Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında savunulan görüşlerin bu fikirlere muhalif olanları memnun etmemesi, resmi makamlar tarafından sarsıcı, şok edici, abartıcı, rahatsız ve tahrik edici, hatta kabul edilemez bulunması mümkündür. Ancak tüm bu hususlar toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün sınırlanmasına gerekçe teşkil edemez. [55]

Dolayısıyla toplanma özgürlüğüne getirilen sınırlamanın AİHS'in 11. maddesiyle uyumlu olup olmadığı incelenirken, AİHM, ifade özgürlüğü davalarında uygulanan ve "üç adım testi" olarak bilinen bazı kıstaslara göre değerlendirme yapmaktadır.[56] Bu bağlamda AİHM;

---

faydalanılmıştır. Kullanılan bu Türkçe karar ve karar özetlerinin künyesi için ise makalede "Davacı/Türkiye" formatı kullanılmıştır. Bu makalede tartışılmayan ve AİHM veri bankasında yer alan diğer kararlar için bkz. Factsheet-Use of force in the policing of demonstrations, September 2024, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_force_demonstrations_eng.

53 Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom, (no. 8440/78), Commission decision of 16 July 1980, DR 21, p. 138, at p. 148; Djavit An v. Turkey, (no. 20652/92), *§§ 39, 56,* 20 February 2003; Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, (Başvuru No.20347/07), *§* 92, 5 Temmuz 2016; Ezelin v. France, (no. 11800/85), *§§ 35, 37,* 26 April 1991; Galstyan v. Armenia, (no. 26986/03), *§§ 95-96, 114,* 15 November 2007; Kasparov and Others v. Russia, (no. 21613/07), § 86, 3 October 2013; Laguna Guzman v. Spain, (no. 41462/17), *§ 32,* 6 October 2020; Öllinger v. Austria, (no. 76900/01), § 38, 29 June 2006; Stankov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, (Applications nos. 29221/95 and 29225/95), *§§ 85-86,* 2 October 2001; Süleyman Çelebi ve Diğerleri/Türkiye (Başvuru No. 37273/10, 38958/10, 38963/10, 38968/10, 38973/10, 38980/10, 38991/10, 38997/10, 39004/10, 39030/10, 39032/10, 39034/10, 39037/10, 39038/10, 39042/10, 39049/10, 39052/10 ve 45052/10), § 109, 24 Mayıs 2016.

54 Djavit An v. Turkey, § 56; Ezelin v. France, *§ 52.*

55 Stankov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 86; ***Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye,*** *§* 94.

56 Recep Doğan, "Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,* 2021, (17), s.191-239, s.212.

1) Müdahalenin mevcut olup olmadığı,

2) Müdahalenin kanunla öngörülüp öngörülmediği,

3) Müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli ve Sözleşme'nin 11.maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen meşru sınırlama amacıyla orantılı olup olmadığı ve bu hususta uygun ve yeterli gerekçe sunulup sunulmadığı kıstaslarına göre karar vermektedir.[57]

1. Müdahalenin mevcut olup olmadığı

AİHM toplanma özgürlüğüne müdahalenin kabulü için bu özgürlüğün fiilen ya da hukuken tamamıyla yasaklanmasının şart olmadığını, idari makamlar tarafından toplantıdan önce, toplantı sırasında ve sonrasında alınan bazı önlemlerin özgürlüğe müdahale sayılabileceğini belirtmektedir.[58] Nitekim Fransa'ya karşı verilen *Ezelin* kararında AİHM kamu malına zarar vermekten hüküm giyen iki kişi hakkında verilen mahkeme kararlarını protesto etmek amacıyla düzenlenen yürüyüşe katılan *Roland Ezelin* adlı avukatın mensup olduğu baro tarafından disiplin soruşturmasına tabi tutulmasının toplanma özgürlüğüne orantısız bir müdahale olduğunu belirtmiştir.[59] Yine AİHM, toplantı öncesi verilen yasaklama kararlarının daha sonradan toplantının düzenlenmesi halinde bile, toplantıya katılacaklar üzerinde toplantıya katılma konusunda soğuma ya da katılmaktan imtina etme etkisi yaratması veya toplanma özgürlüğünü kullanma konusunda caydırma etkisinin (*a chilling effect*) bulunması halinde, müdahalenin varlığından söz edilebileceğini belirtmiştir.[60] *AİHM içtihatlarına bakıldığında, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmak amacıyla yola çıkanlara seyahat izninin verilmemesi,*[61] toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların güç kullanılarak dağıtılması ve gözaltına alınması,[62] toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların gürültü yaptıkları veya trafiği tıkadıkları gerekçesiyle

---

57 *Öllinger* v. Austria, § 33; Stankov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 87.

58 Kasparov and Others v. Russia, § 84.

59 Ezelin v. France, §§ 39, 51-53.

60 Bączkowski and Others v. Poland, (no. 1543/06), §§ 66-68, 3 May 2007.

61 Djavit An v. Turkey, §§ 59-62.

62 Oya Ataman v. Turkey, (no. 74552/01), §§ 7, 30, 5 December 2006.

cezalandırılması[63] hallerinde müdahalenin zorunlu ve orantılı olup olmadığı hususundan bağımsız olarak, toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne bir müdahalenin olduğu kabul edilmektedir.

2. Müdahalenin kanunla öngörülüp öngörülmediği

Mahkeme, Sözleşme'nin 11. maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde, "kanunla öngörülme" ifadesinin, ihtilaf konusu tedbirin iç hukukta yasal bir dayanağının bulunmasından daha geniş bir anlama sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, bir tedbirin ya da sınırlamanın kanunla öngörüldüğünden bahsedilebilmesi için, tedbirin dayanağı olan ve kanun niteliği taşıyan normun belirli bir eylemin muhtemel sonuç ve etkilerinin önceden öngörülmesini sağlamaya elverişli olması gerekmektedir.[64] Bir başka deyişle, tedbirin dayanağı kural, vatandaşların gerekirse makul bir hukuki yardım da almak suretiyle davranışlarını kuralın içeriğine göre önceden düzenleyebilmesine imkân verecek derecede kesinlik ve öngörülebilirlik içermelidir. Gelişen ve değişen hayat şartlarında, hukuk kurallarının yorumunun değişmez ve mutlak olması düşünülemez. Bu bağlamda, eyleme ilişkin olarak kural tarafından belirlenen sonuçların mutlak bir kesinlikle önceden öngörülmesi gerekli olmayıp makul bir öngörülme olanağının sağlanması yeterlidir. [65]

3. Müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı

11. maddenin ikinci fıkrası anlamında toplanma özgürlüğüne getirilecek sınırlamanın demokratik bir toplumda gerekli olmasına ilişkin "gerekli" ibaresi, "zorlayıcı sosyal/toplumsal bir ihtiyaca" işaret etmektedir. *Böyle bir zorlayıcı sosyal ihtiyacın mevcut olup olmadığını belirleme konusunda taraf devletler belli bir dereceye kadar takdir yetkisine sahiptirler. Ancak bu takdir yetkisi çerçevesinde gerek yasama faaliyeti kapsamında çıkarılan kanunlar, gerekse bağımsız mahkemeler tarafından verilen yargı kararları da dâhil olmak üzere, bu kanunların uygulanmasına ilişkin olarak alınan kararlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gözetim ve de-*

---

63 Galstyan v. Armenia, §§ 100-102.

64 Djavit An v. Turkey, § 65; Ezelin v. France, § 45; Galstyan v. Armenia, § 106.

65 Galstyan v. Armenia , § 106.

netimine tabidir. Bu nedenle Mahkeme, bir "sınırlamanın" Sözleşme'nin 11. maddesinde yer alan toplanma özgürlüğü ile bağdaşıp bağdaşmadığı hususunda nihai kararı verme yetkisine sahiptir. [66]

Gözetim ve denetim yetkisini kullandığı sırada Yüksek Mahkeme'nin görevi, kendisini ulusal mahkemelerin veya makamların yerine koymak değildir. Mahkeme, incelemesi sırasında başvuruya konu olan müdahaleyi bir bütün olarak ele almalı, müdahalenin meşru sınırlama amacıyla orantılı olup olmadığına ve bu yönde ulusal makamlarca sunulan gerekçelerin uygun ve yeterli olup olmadığına (*relevant and sufficient*) karar vermelidir. Bunu yaparken Mahkeme, ulusal makamların 11. maddede belirtilen kural ve standartlara uygun hareket edip etmediğini, sınırlama konusunda ulusal makam ve mahkemelerce verilen kararların ve gerekçenin konuya ilişkin vaka ve bulguların kabul edilebilir bir değerlendirilmesine dayanıp dayanmadığını gözetmek[67] zorundadır. [68]

Bu bağlamda AİHM'in yerel mahkemeler veya ulusal makamlar tarafından sunulan gerekçelere göre yaptığı değerlendirmelerden oluşan içtihatlarına bakıldığında, AİHM kamu düzeni ve ulusal güvenlik gerekçesiyle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önceden alınacak izne tabi tutulmasının mümkün olduğunu, ancak böyle bir iznin alınmamasının toplantının hukuka aykırı sayılmasına, hakkın kullanılmasının engellenmesine gerekçe teşkil edemeyeceğini belirtmektedir.[69] Yine AİHM, kamuya açık alanlarda yapılan her gösterinin ister istemez günlük hayatı etkileyeceğini ve özellikle trafik akışının aksamasına sebebiyet verebileceğini, ancak bu durumun tek başına toplanma özgürlüğünün kullanılmasına engel teşkil edemeyeceğini, kamu görevlilerinden şiddete başvurulmayan toplantılarda bu tür aksamalara belli bir hoşgörü göstermesinin beklenildiğini, bu tür aksaklıkların toplan-

---

66 Galstyan v. Armenia, § 114; Kasparov and Others v. Russia, *§ 86;* Öllinger v. Austria, § 33; Stankov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 87.

67 Laguna Guzman v. Spain, *§* 49; Öllinger v. Austria, § 33; Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 87.

68 AİHM'in ifade özgürlüğüne yapılan müdahalelerin denetiminde kullandığı benzer kriterler için bkz Doğan, Hakaret Suçu, s.216-218.

69 Cisse v. France (no. 51346/99), § 50, 9 April 2002; Disk and Kesk v. Turkey, (no. 38676/08), §§ 28- 29, 27 November 2012; Kasparov and Others v. Russia, § 91; Oya Ataman v. Turkey, *§§ 37,* 39.

ma özgürlüğünün kullanılmasının önüne geçmek için kullanılabilecek gizli bir engele dönüşmemesi gerektiğini belirtmektedir.[70] Özellikle kamuya açık alanlarda yapılacak toplantının yapılmasının ön bildirime tabi tutulabileceğini belirten Mahkeme, bunun toplantının düzenli bir biçimde yapılmasına, idari makamların trafik akışını sağlamasına ve güvenlik önlemleri almasına olanak sağlayabileceğini, ancak böyle bir bildirimde bulunmaksızın toplanan göstericilere şiddete başvurmadıkları sürece idari makamların belli bir dereceye kadar hoşgörülü davranarak 11. madde ile garanti altına alınan toplanma özgürlüğünden mahrum bırakmaması gerektiğine karar vermiştir.[71]

Mahkemeye göre 11. madde, demokratik toplum düzeninin temellerine aykırı olarak katılımcıların ve düzenleyicilerin şiddete başvurma niyetinin olduğu veya şiddetin teşvik edildiği toplantı ve gösteriler hariç, tüm barışçıl toplantı ve gösterileri kapsamaktadır.[72] Bu bağlamda AİHM, davacıların şiddete başvurmadığı veya başvurma niyetinin olmadığı hallerde toplantıya katılan diğer kimseler tarafından şiddete başvurulması veya ceza kanunlarının ihlal edilmesi, toplantıyı düzenleyenlerin kontrolünün dışında gelişen olaylar sebebiyle karışıklıkların ve düzensizliklerin yaşanması halinde dahi, böyle bir toplantıya katılan ve şiddete başvurmayan kişilere yapılacak müdahalelerde müdahalenin Sözleşme'nin 11. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen meşru sınırlama amacıyla orantılı ve demokratik bir toplumda gerekli olması şartının aranması gerektiğine karar vermiştir.[73]

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında şiddete başvuran veya şiddeti teşvik ve tahrik eden kişilerin cezai yaptırımlara tabi tutulmasının kabul edilebilir olduğunu, yine izin verilmeyen toplantılara

---

70 Akgöl and Göl v. Turkey, (nos. 28495/06 and 28516/06), § 41, 17 May 2011; Disk and Kesk v. Turkey, § 29; Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 95, 107; Éva Molnár v. Hungary , (no.10346/05), § 43, 7 October 2008; Gazioğlu and Others v. Turkey, (no. 29835/05), § 66, 17 May 2011; *İzci* v. Turkey, § 89; Nurettin Aldemir and Others v. Turkey (nos. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 and 32138/02), § 46, 18 December 2007; Oya Ataman v. Turkey, § 38; Samüt Karabulut v. Turkey, (no. 16999/04), § 35, 27 January 2009.

71 Kasparov and Others v. Russia, *§ 91;* Laguna Guzman v. Spain, *§* 50.

72 Laguna Guzman v. Spain, *§* 33; Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 77.

73 Laguna Guzman v. Spain, *§* 34.

yaptırım uygulanmasının Sözleşme'nin 11. maddesiyle uyumlu olabileceğini, ancak önceden yasaklanmamış bir gösteriye ya da toplantıya katılan ve şiddete başvurmayan göstericinin sırf bu gösteriye katıldığı gerekçesiyle disiplin cezası niteliğinde dahi olsa bir yaptırıma tabi tutulamayacağını belirtmiştir.[74] Nitekim Ermenistan'a karşı verilen *Galstyan* kararında, AİHM, sırf gösteri mahallinde fiziki olarak bulunmaktan ibaret davranışı sebebiyle *Arsham Galstyan*'ın trafiği tıkadığı ve gürültü yaptığı gerekçesiyle 3 gün süreyle tazyik hapsinde tutulmasının demokratik bir toplumda gerekli olmadığını ve müdahalenin Sözleşme'nin 11. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen meşru sınırlama amacıyla orantılı olmadığını belirterek ihlal kararı vermiştir.[75]

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında karşıt görüşlü kişiler arasında tansiyonun yükselmesinin, gerginliklerin ve sözlü çatışmaların yaşanmasının her zaman mümkün olduğunu, bu gerekçelerle gösterilerin yasaklanamayacağını,[76] bununla beraber, toplanma özgürlüğünü kullanan kişilere karşı barışçıl olmayan karşıt göstericilerin saldırması halinde devletin toplanma özgürlüğünü kullanan kimseleri, bu tür barışçıl olmayan karşı göstericilerden korumak gibi pozitif bir yükümlülüğünün mevcut olduğunu belirtmektedir.[77] Birbirine karşıt görüşleri savunan kimselerin karşı karşıya geldiği gösterilerde, gösterinin tamamen yasaklanmasının belirli ve özel bir gerekçeye (*particular justification*) dayanması gerektiğini belirten AİHM, aksi takdirde bu tür bir uygulamanın toplanma özgürlüğüne yapılmış oldukça ileri bir müdahale olacağını ifade etmektedir. [78]

Görüldüğü üzere, AİHM toplantının veya gösterinin sonradan şiddete dönüşmesi durumunda, AİHS'in 11. maddesinin hala uygulanabileceğini, bunun için toplantının barışçıl bir amaçla başlamasını yeterli görmektedir.[79] Yargıtay'ın ise 2911 sayılı Kanun kapsamında

---

74 Galstyan v. Armenia, § 115.

75 Galstyan v. Armenia, § 117.

76 Öllinger v. Austria, § 36; Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, § 107.

77 Balçık and Others v. Turkey, (no. 25/02), § 47, 29 November 2007; Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom, p. 148; Djavit An v. Turkey, § 57; Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, § 41; Oya Ataman v. Turkey, § 36.

78 Öllinger v. Austria, § 44.

79 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, §§ 45-47.

direnme suçunun oluşup oluşmadığına ilişkin yaptığı değerlendirmelerde "barışçıl nitelik" yerine kriter olarak "toplantının demokratik bir tepki düzeyinde kalıp kalmadığına" baktığı görülmektedir. [80]

B. Toplanma Özgürlüğünün Zor Kullanılarak Kısıtlanması

AİHM'in toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahaleye ilişkin kararlarında üzerinde durduğu husus yukarda aktarılan genel ilkelerden de anlaşılacağı üzere, toplantının bildirim yükümlülüğüne ve kanuna aykırı olarak düzenlenmesinden çok toplantı ve gösteri yürüyüşünün barışçıl amaçla yapılıp yapılmadığı, kuvvete başvurulması halinde bunun gerekli olup olmadığı, kuvvete başvurmak gerekli ise bunun gösterilen direniş ile orantılı olup olmadığıdır. Bu hususlar aşağıda detaylı olarak incelenecektir.

Bu bağlamda, AİHM'e göre, *gösterinin sadece mevzuata aykırı olması onun barışçıl niteliğine zarar vermez ve zor kullanmayı haklı kılmaz.* Nitekim *Oya Ataman* kararına konu olayda, F tipi cezaevlerini proteste etmek amacıyla İnsan Hakları Derneği mensubu 40-50 kişilik bir grup Sultanahmet Meydanı'nda bir araya gelmiş, grup polis tarafından toplantının izin alınmadan yapıldığı, kanuna aykırı olduğu ve trafik düzenini aksattığı gerekçesiyle biber gazı sıkılarak dağıtılmıştır.[81] Konuya ilişkin değerlendirmesinde, *Cisse*[82] kararına işaret eden AİHM, toplantının kanuna aykırı olmasının toplantı özgürlüğünün ihlal edilmesine gerekçe teşkil edemeyeceğini hatırlatmıştır.[83] Ardından, trafikte karışıklık yaratmak dışında kamu düzeni için tehlike yaratmayan yaklaşık 50 kişilik bir gösterici grubunun güncel bir soruna dikkat çekmek için toplandıktan yaklaşık yarım saat içinde yakalanmasının ve İnsan Hakları Derneği tarafından düzenlenen bir gösteriyi sona

---

80 Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi'nin 17.06. 2004 tarih ve 2003/3291 E., 2004/5569 K., 09.03. 2004 tarih ve 2003/2309 E., 2004/1968 K., 01.06.2000 tarih ve 2000/5246 E., 2000/10192 K. sayılı kararları, kararların detayları için bkz. Güzeloğlu s. 86-88. Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi'nin 07.12.2006 tarih, 2006/2438 E., 2006/9022 K. sayılı kararı (Aktaran, H. Gökçe Zabunoğlu, AİHM Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, 66 (3), s. 627-658, s.634).

81 Oya Ataman v. Turkey, *§§ 5-8*

82 Cisse v. France, § 50; Oya Ataman v. Turkey, § 39.

83 Oya Ataman v. Turkey, § 39.

erdirme konusunda gösterilen sabırsızlığın özellikle dikkat çekici olduğunu belirtmiştir.[84] Yukarda aktarılan genel ilkeler doğrultusunda, 11. maddede belirtilen toplanma özgürlüğünün içeriğinden yoksun bırakılmaması ve özgürlüğün özüne dokunulmaması için göstericiler tarafından şiddete başvurulmayan hallerde, kamu görevlilerinin trafik düzeninin aksaması gibi hususlara belli bir hoşgörü göstermesinin beklenildiğini,[85] bu nedenle polisin müdahalesinin gerekli ve zorunlu olmadığını, müdahalenin 11. maddenin ihlaline sebebiyet verdiğini belirtmiştir.[86]

AİHS'in 3. maddesinde düzenlenen işkence yasağı konusunda ise AİHM, öncelikle yerleşik içtihatlarına vurgu yaparak, 3. madde bağlamında, bir kötü muamelenin (*ill-treatment*) işkence (*torture*), insanlık dışı (*inhuman)* muamele veya aşağılayıcı (*degrading*) muamele sayılması için asgari bir ağırlığa ya da önem seviyesine (*minimum level of severity*) ulaşması gerektiğini belirtmiştir. Yine AİHM'e göre, bir muamelenin insanlık dışı (*inhuman)* kabul edilebilmesi için uzun süre kasıtlı olarak uygulanması, fiziki bir yaralanmaya ya da yoğun bir fiziki veya ruhsal ıstıraba neden olması gerekmektedir.

Bununla beraber, bir muamelenin yine aşağılayıcı (*degrading*) muamele olup olmadığı değerlendirilirken, muamelenin küçük düşürme ya da itibarsızlaştırma amacıyla yapılıp yapılmadığı, sonuçları itibariyle ilgilinin kişiliğini 3. maddeyle bağdaşmayacak bir şekilde olumsuz etkileyip etkilemediği dikkate alınmalıdır.[87] Nitekim, olay tarihinde 17 yaşında olan Said Bouyid ve 24 yaşında olan Mohamed Bouyid'in huzursuzluk yarattığı iddiasıyla gözaltına alınması sonrasında polisler tarafından bir kez tokatlanmasının yoğun bir fiziki veya ruhsal ıstıraba neden olmadığı, bu nedenle gerekli asgari eşik seviyesini aşmadığı, dolayısıyla işkence olarak değil, aşağılayıcı, küçük düşürücü (*degrading*) muamele değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[88]

---

84 Oya Ataman v. Turkey, § 41.

85 Oya Ataman v. Turkey, § 42.

86 Oya Ataman v. Turkey, *§§ 43-44.*

87 Oya Ataman v. Turkey, § 23.

88 Bouyid v. Belgium, (no. 23380/09), *§§ 111, 112,* 28 September 2015. Ayrıca bkz. Boltan/Türkiye kararı. Söz konusu kararda AİHM, engelli olan başvuranın Diyarbakır Cezaevinde tutuklu bulunduğu sırada, 10 ila 21 Mart 2016 tarihleri arasında on bir gün boyunca; Sincan Cezaevinde bulunduğu sırada ise 23 ila 28 Temmuz

Ancak *Oya Ataman* kararında AİHM, Oya Ataman'ın Mahkemeye biber gazına maruz kaldığına ve bundan olumsuz etkilendiğine dair bir sağlık raporu sunmadığı, gözaltına alınıp serbest bırakıldıktan hemen sonra bu yönde bir muayene isteğinin bulunmadığı, bu nedenle iddialarını destekleyebilecek bir delilin bulunmadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. [89]

Benzer şartlarda verilen *Samüt Karabulut*,[90] *Balçık ve diğerleri*,[91] *Aytaş ve diğerleri*,[92] ve *Gazioğlu ve diğerleri*[93] kararlarında ise AİHM, Sözleşme'nin hem 11. hem de 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. *Samüt Karabulut* kararına konu olayda, 8 Nisan 2002 tarihinde aralarında İnsan Hakları Derneği üyelerinin bulunduğu yaklaşık 30-35 kişilik bir grup İsrail'in Filistin'e yönelik operasyonlarını protesto etmek amacıyla İstanbul Tünel Meydanı'nda toplanmıştır. İnsan Hakları Derneği üyesi olan davacı *Samüt Karabulut* da bu toplantıya katılmıştır. Grup caddede oturma eylemi yapmıştır. Polis amiri birçok kez, dağılmaları için göstericileri uyarmış ve alanı terk etmeleri için bir koridor açmıştır. Grup dağılmaya başlamış, ancak uyarılara rağmen, davacı *Samüt Karabulut* ve diğer bir kişi yerde oturmaya ve slogan atmaya devam etmiş, polis, bu şahısları gözaltına almış ve zor kullanmıştır.[94] Zor kullanma sırasında davacı *Samüt Karabulut* başından yaralanmış, 5-6 polisin kendisine yumruk ve tekmelerle saldırdığını ve cop kullandığını iddia etmiştir.

Bu bağlamda, AİHM, öncelikle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önceden yapılacak bildirime tabi tutulmasının mümkün olduğunu, ancak böyle bir bildirimin yapılmamasının toplantının hukuka aykırı sayılmasına ve engellenmesine gerekçe teşkil edemeyeceğini, kamuya açık alanlarda yapılan her gösterinin ister istemez günlük hayatı etkileyeceğini, çatışmalara yol açabileceğini ve özellikle trafik akışının

---

2016 tarihleri arasında beş gün boyunca tek kişilik odada tutulmasının ve uygulanan tutukluluk koşullarının, Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında insanlık dışı bir muamele teşkil etmesi için gereken asgari ağırlık eşiğine ulaşmadığı sonucuna varmıştır. Boltan/Türkiye, (Başvuru no: 33056/16), §§ 33-36, 12 Şubat 2019.

89 Oya Ataman v. Turkey, §§ 26-27.

90 Samüt Karabulut v. Turkey.

91 Balçık and Others v. Turkey.

92 Aytaş ve diğerleri/Türkiye, (Başvuru no:6758/05), 8 Aralık, 2009.

93 Gazioğlu and Others v. Turkey.

94 Samüt Karabulut v. Turkey, §§ 4-5.

aksamasına sebebiyet verebileceğini belirtmiştir. İdari makamlara yapılacak bildirimin gerekli önlemlerin alınmasını sağlayacağını, davacının ve gösteriyi düzenleyen derneğin, toplantı düzenine ilişkin idari kurallara saygı duyması gerektiğini, ancak bildirimin yapılmamış olmasının tek başına toplanma özgürlüğünün kullanılmasına engel teşkil edemeyeceğini, toplanma özgürlüğünün kullanılmasının önüne geçmek için kullanılabilecek gizli bir engele dönüşmemesi gerektiğini belirtmiştir.[95]

Mahkeme, 30-35 kişilik bir gösterici grubunun güncel bir soruna dikkat çekmek amacıyla, Tünel Meydanı'nda toplanmasının kamu düzeni veya güvenliği için tehlike teşkil edebileceğine dair bir gerekçenin ortaya konamadığını, buna ilişkin bir delile de rastlamadığını belirtmiştir.[96] Bildirimde bulunmaksızın toplanan göstericilere şiddete başvurmadıkları sürece, idari makamların belli bir dereceye kadar hoşgörülü davranması gerektiğine dair temel kuralını hatırlatan Mahkeme, *Eva Molnar* kararında yaşananların aksine tıpkı, *Oya Ataman* ve *Balçık ve diğerleri* kararında yaşananlarda olduğu gibi göstericilerin uyarı sonrası derhal dağıtıldığını, kendilerine makul bir süre tanınmadığını, bu sürenin tanınmaması sebebiyle göstericilerin görüşlerini dile getirme ve beyan etme olanağından mahrum kaldıklarını belirtmiştir.[97] Makul sürenin tanınmaması sebebiyle yapılan müdahalenin, Sözleşme'nin 11. maddesinin ikinci fıkrasına aykırı olduğuna karar vermiştir.[98]

İşkence yasağı kapsamında ise Mahkeme, AİHS'in 3. maddesinin gözaltına alma gibi sınırları önceden belirlenmiş hususlarda kuvvet kullanılmasını yasaklamadığını, ancak kuvvet kullanmanın zorunlu olması ve aşırı olmaması gerektiğini belirtmiştir.[99] Polisin davacının kafasındaki yaralanmayı açıklayabilecek, davacının fiziki direnişte bulunduğuna veya şiddet kullandığına dair itibar edilebilecek ve inandırıcı bir delil sunmadığını belirten Mahkeme,[100] kullanılan gücün aşırı

---

95 Samüt Karabulut v. Turkey, § 35.

96 Samüt Karabulut v. Turkey, § 36.

97 Balçık and Others v. Turkey, § 51; Éva Molnár v. Hungary, §§ 42-43; Oya Ataman v. Turkey, §§ 41-42; Samüt Karabulut v. Turkey, § 37. Makul sürenin tanınmaması sebebiyle verilen ihlal kararları için ayrıca bkz. Akgöl and Göl v. Turkey, § 44.

98 Samüt Karabulut v. Turkey, §§ 38-39.

99 Samüt Karabulut v. Turkey, § 42.

100 Samüt Karabulut v. Turkey, § 43.

olduğuna ve bu nedenle işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağına dair Sözleşme'nin 3.maddesinin de ihlal edildiğine karar vermiştir.[101]

Balçık ve diğerleri kararında da yine 5 Ağustos 2000 tarihinde, İstiklal Caddesi'nde tramvay yolunda, öğlen saatlerinde F tipi cezaevlerini protesto etmek üzere toplanan 46 kişilik bir grup polis tarafından dağıtılmış, göstericilerden Sema Gül ve Semiha Kırkoç hastaneye kaldırılmış ve yaralanmalarına ilişkin doktor raporu almıştır.[102] Göstericilerin kamu düzeni için tehlike teşkil ettiğine dair herhangi bir delilin bulunmadığını belirten Mahkeme,[103] kullanılan gücün aşırı olduğunu ve bu nedenle işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağına dair Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.[104] 11. madde kapsamında ise Mahkeme, tramvay yolunu tıkama ihtimali dışında kamu düzeni için tehlike teşkil etmeyen toplam 46 kişilik bir grubun polisin uyarısı sonrası derhal dağıtıldığını, kendilerine makul bir süre tanınmadığını, müdahalenin gerekli ve zorunlu olmadığını, bu durumun 11. maddenin ihlaline sebebiyet verdiğini belirtmiştir.[105]

AİHM'e göre *idarece belirtilen yer ve zaman sınırlamasına uyulmadığı gerekçesiyle toplantıya* müdahale edilmesi ve zor kullanılması haklı bir müdahale sayılamaz. AİHM bu hususa ilişkin esaslı değerlendirmelerini *Disk ve Kesk*,[106] *Süleyman Çelebi ve Diğerleri*,[107] *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri*,[108] *Nurettin Aldemir ve Diğerleri*[109] ve İzci[110] davasına ilişkin kararlarında yapmıştır. *Disk ve Kesk* davasına konu olayda, DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu) Beyoğlu Kaymakamlığı'na 1 Mayıs 2008 tarihinde, 1 Mayıs İşçi Bayramını kutlamak ve 1 Mayıs 1977 tarihindeki gösterilerde hayatlarını kaybeden arkadaşlarını anmak amacıyla Taksim Atatürk Heykeli önünde topla-

101 Samüt Karabulut v. Turkey, § 44.
102 Balçık and Others v. Turkey, §§ 5-11.
103 Balçık and Others v. Turkey, § 32.
104 Balçık and Others v. Turkey, §§ 33-34.
105 Balçık and Others v. Turkey, §§ 51-53.
106 Disk and Kesk v. Turkey.
107 Süleyman Çelebi ve Diğerleri / Türkiye.
108 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye.
109 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey.
110 İzci v. Turkey.

nacaklarını bildirmiştir. Beyoğlu Kaymakamlığı yalnızca sendika temsilcilerinin Taksim'de toplanmasına izin vermiştir.

1 Mayıs 2008 tarihinde sabah 6 civarında DİSK ve KESK üyeleri DİSK Genel Merkezi önünde toplanmaya başlamış, polis grubu dağıtmak üzere harekete geçmiş ve DİSK binasının hem içinde hem de dışında tazyikli su, boya ve göz yaşartıcı gaz kullanmıştır. İlerleyen saatlerde şiddeti artan benzer polis müdahaleleri devam etmiş, bazı göstericiler yaralanmıştır. Yaralı göstericiler yakında bulunan Şişli Etfal Hastanesi'ne gitmeye çalıştıkları sırada polis tarafından kovalanmış ve hatta hastane binası içinde polisin gazlı saldırılarına maruz kalmışlardır. Bazı DİSK üyeleri gözaltına alınmıştır. Saat 10.30 civarında göstericiler daha fazla şiddetin yaşanmasının önüne geçmek adına kendi istekleriyle gösteriden vazgeçmişlerdir.[111]

Açılan davada AİHM, öncelikle devletin toplanma özgürlüğünü kullanan kişileri de korumak gibi pozitif bir yükümlülüğünün mevcut olduğu kuralını[112] hatırlatmıştır.[113] Ardından Mahkeme DİSK Genel Merkezi önünde bekleyen sendika üyelerinin kamu düzeni için tehlike teşkil ettiğine veya şiddete başvurduklarına dair bir bilginin dosyada mevcut olmadığını,[114] Şişli Etfal Hastanesi'ne gitmeye çalışan göstericiler için göz yaşartıcı gaz bombalarının kullanılmasının orantılı olmadığını,[115] gaz bombası kullanımının pek çok ciddi sağlık sorununa yol açabileceğini ve bu tür gazların kolluk kuvvetleri tarafından kullanılmasının kaygı verici olduğunu,[116] hastane gibi bir yerde gaz bombası kullanılmasının gerekli ve orantılı olmadığını belirtmiştir.[117] Göstericilerin 1 Mayıs İşçi Bayramını kutlamadan daha fazla şiddetin yaşanmaması adına dağıldığını,[118] AİHS'in 11. maddesinde belirtilen toplanma özgürlüğünün içeriğinden yoksun bırakılmaması ve özgürlüğün özüne dokunulmaması için göstericiler tarafından şiddete baş-

111 Disk and Kesk v. Turkey, §§ 4-10.
112 Djavit An v. Turkey, § 57; Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, § 41; Oya Ataman v. Turkey, § 36.
113 Disk and Kesk v. Turkey, § 27.
114 Disk and Kesk v. Turkey, § 33.
115 Disk and Kesk v. Turkey, § 34.
116 Ali Güneş v. Turkey, §§ 34-37.
117 Disk and Kesk v. Turkey, § 34.
118 Disk and Kesk v. Turkey, § 35.

vurulmayan hallerde, kamu görevlilerinin göstericilere belli bir hoşgörü göstermesinin beklenildiğini,[119] dolayısıyla polis müdahalesinin gerekli ve orantılı olmadığını Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir.[120]

Disk ve Kesk davasıyla bağlantılı olarak yine 1 Mayıs 2008 tarihinde meydana gelen olaylar kapsamında DİSK Başkanı *Süleyman Çelebi ve diğer* davacılar tarafından açılan davada verdiği kararında ise AİHM, güvenlik güçleri tarafından yapılan sert müdahalenin şeklinin, aşırı derecede göz yaşartıcı gaz kullanılmasının ve bu müdahalenin orantılılığı ve gerekliliği hakkında hiçbir adli inceleme yapılmamasının, davacıları ve diğer sendika üyelerini, haklarını savunmak için ilerde yapılacak barışçıl ve meşru gösterilere katılmaktan caydıracağını tespit ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Mahkeme, göstericilerin şiddet kullanılarak dağıtılmasının zorlayıcı sosyal/toplumsal bir ihtiyaçtan kaynaklanmadığını, bu anlamda Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir. [121]

Yine idarece belirtilen yer ve zaman sınırlamasına uyulmadığı gerekçesiyle zor kullanılarak müdahale edilen toplantıya ilişkin *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri*[122] kararında da AİHM, müdahalenin, kamu düzeninin ya da başkalarının haklarının korunması bakımından zorunlu olmayan orantısız bir müdahale olduğunu belirtmiştir. Söz konusu karara konu olayda, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim–Sen) üyeleri kaliteli ve parasız eğitim hakkının tanınmasını talep etmek amacıyla Ankara'da 26 Kasım 2005 tarihinde düzenlenecek gösteriye katılmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya doğru otobüslerle yola çıkmış, Ankara Valiliğinin talimatıyla otobüsler otoyol gişelerinde durdurulmuştur. Göstericiler, güvenlik güçlerinin talimatlarına uymamaları halinde kendilerine karşı gerektiğinde güç kullanılabileceği hususunda uyarılmışlardır. Grubun uyarılara uymaması üzerine Jandarma, zırhlı araçla göstericilerin üzerlerine basınçlı su sıkarak müdahalede bulunmuş ve göz yaşartıcı gaz kapsülleri fırlatmıştır. Jandarma zırhlı aracı zarar görmüş, bazı göstericiler yara-

---

119 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, § 46; Disk and Kesk v. Turkey, § 36.
120 Disk and Kesk v. Turkey, §§ 37-38.
121 Süleyman Çelebi ve Diğerleri/Türkiye, §§ 116-118.
122 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye.

lanmış, bazı göstericiler gözaltına alınmış, gözaltına alınanlar Kazan Cumhuriyet Savcısı'nın talimatıyla serbest bırakılmıştır. Gösterici grup, ertesi gün (27 Kasım 2005) saat 04.30'a kadar bir benzin istasyonunda bekletilmiş ve daha sonra İstanbul'a gitmiştir.[123] Sendika üyesi göstericilerden bazıları hakkında sağlık raporu düzenlenmiş, göstericilerde ödem, hematom ve ekimozun yanında, göstericilerden M. Arda'nın göğüs kemiği kırığı sebebiyle 15 gün iş gücünden mahrum kaldığı, E. Barikan'ın sağ kalçasında açık kırık oluştuğu, 3 ay istirahatinin uygun görüldüğü, 18 Şubat-13 Mart 2008 tarihleri arasında 5 kez ameliyat edildiği tespit edilmiştir. [124]

Bu davada Mahkeme, kötü muamelenin Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına girebilmesi için asgari bir ağırlık, eşik düzeyine ulaşması gerektiğini, bu seviyenin muamelenin süresi ve fiziksel veya ruhsal etkileri ve bazı durumlarda, mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi ilgili tüm koşullara bağlı olduğunu, ayrıca kötü muamelenin uygulandığı bağlamın da örneğin ortamın aşırı gergin olması ve duygusal yoğunluk gibi faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.[125] Mahkeme, ne idari makamların ne de Kazan Cumhuriyet Savcısının sendika üyesi davacıların kolluk kuvvetlerine saldırdığını veya onlara karşı şiddet uyguladığını belirtmediğini,[126] göstericilerin davranışlarının zor kullanılmasını haklı kıldığı varsayılsa bile, bu durumun göstericilerin vücudu, başı ya da yüzündeki darbelerin ağırlığını haklı kılamayacağını, kolluk kuvvetleri tarafından kullanılan gücün, olay esnasında göstericilerin sergilediği tutum dikkate alındığında doğru bir müdahale olmadığını, zor kullanmanın davacılar üzerinde insanlık dışı ve aşağılayıcı bir muamele teşkil edecek biçimde davacıların ıstırap çekmesine neden olduğunu, dolayısıyla, kullanılan gücün aşırı ve haksız olduğunu, Sözleşme'nin 3. maddesinin esas yönünden ihlal edildiğini belirtmiştir.[127]

Yapılan soruşturmaların ceza soruşturmasına dâhil olma ihtimali bulunan Ankara Valiliği'ne, Ankara Jandarma Komutanlığı'na ve An-

123 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 6-15.
124 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 16-23.
125 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, § 60.
126 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, § 67.
127 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 68-71.

kara Emniyet Müdürlüğü'ne karar verilmek üzere tevdi edilmesi sebebiyle soruşturmanın bağımsız sayılamayacağını,[128] suç duyurularının etkili bir soruşturma yapılmasına olanak verilmeksizin soruşturma izni verilmemesi ve kovuşturmaya yer olmadığı kararları ile sonuçlanması sebebiyle etkili bir soruşturmanın yürütülemediğini, Sözleşme'nin 3. maddesinin usul yönünden de ihlal edildiğini belirtmiştir.[129]

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri kararında toplanma özgürlüğü bağlamında ise AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında bazı görüşlerin veya kullanılan ifadelerin resmi makamları rahatsız edebileceğini, resmi makamların gözünde ne kadar sarsıcı, kabul edilemez ya da yersiz olabilse de toplanma ve ifade özgürlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik, koruyucu tedbir niteliğinde olan dağıtma gibi radikal önlemlere başvurulmasının demokrasiye zarar verdiğini, hatta çoğu zaman demokrasiyi tehlikeye soktuğunu belirtmiştir.[130] Dolayısıyla, Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.[131]

İdarece belirtilen yer ve zaman sınırlamasına uyulmadığı gerekçesiyle zor kullanılarak müdahale edilen toplantıya ilişkin diğer bir değerlendirme AİHM tarafından *Nurettin Aldemir ve diğerleri*[132] kararında yapılmıştır. Bu karara konu olayda "KESK" ve "EĞİTİM-SEN" sendikasına üye davacılar Sendikalar Kanunu'nu değiştirmeye yönelik olarak hazırlanan ve TBMM'de görüşülen kanun tasarısını protesto etmek üzere 2001 yılında Ankara Kızılay Meydanı'nda toplanmış, polis kalabalığı dağıtmak için cop, sopa ve biber gazı kullanmıştır. Göstericilerden bazıları, kaldırım taşları ve sopaları kullanarak güvenlik güçlerine saldırmış ve 7 polis memurunun yaralanmasına ve 1 polis aracının tahrip edilmesine yol açmışlardır. Olaylar esnasında sendika üyesi davacılar da yaralanmışlardır.[133]

Davacılar tarafından ilgililer hakkında Ankara Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulmuş, suç duyurusundaki iddia-

---

128 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, § 80.
129 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 74-84.
130 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, § 94.
131 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, §§ 108-109.
132 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey.
133 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, §§ 5-9.

ların "soyut nitelikli" olduğu gerekçesiyle İçişleri Bakanlığı'nca soruşturma izni verilmemiş, ardından kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmiş, davacılardan Arzu Doğan ve Sami Evren hakkında 2911 sayılı Kanun'a muhalefet etikleri gerekçesiyle Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açılmış, açılan dava da sanıkların beraat etmesiyle sonuçlanmıştır. [134]

Mahkeme, iki davacının atılı suçlardan beraat etmesine ve diğer davacılar hakkında herhangi bir ceza davası açılmamış olmasına rağmen, mitinglerde göstericilerin dağıtılması için polis tarafından kullanılan kuvvetin ve ardından gerçekleştirilen kovuşturmanın davacılar üzerinde soğutma etkisi (*a chilling effect*) yaratabileceğini, davacıları ve diğer sendika üyelerini benzer mitinglere katılmaktan vazgeçirebilecek caydırıcı etkiye sahip olabileceğini, dolayısıyla toplanma özgürlüğünün kullanılmasına yönelik bir müdahalenin mevcut olduğunu belirtmiştir.[135]

Toplantının veya gösterinin sonradan şiddete dönüşmesi durumunda dahi toplantının barışçıl bir amaçla başlamasını 11. madde bakımından yeterli gören Mahkeme, göstericilerin gösterinin başında kamu düzenine yönelik tehlike oluşturduğunu gösteren herhangi bir delilin bulunmadığını, ancak, özellikle Ankara'nın merkezinde bulunan yoğun bir meydanda yapılan gösterinin bazı aksamalara neden olma ihtimalinin bulunduğunu, göstericilerin TBMM'de görüşülen bir kanun teklifine ilişkin görüşlerini dile getirmek amacıyla toplandıklarını ve niyetlerinin başlangıçta bu nedenle barışçıl olduğunu, fakat kolluk kuvvetlerince esaslı bir güç kullanılarak yapılan hızlı müdahale sonrasında gerginliğin arttığını ve çatışmaların yaşandığını belirtmiştir.[136] Ardından, Mahkeme, somut davada polisin zor kullanarak müdahalede bulunmasının orantısız olduğuna ve kamu düzeninin korunması bakımından gerekli olmadığına, dolayısıyla Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.[137]

---

134 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, *§§ 14-19.*
135 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, *§§ 34-35.*
136 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, *§ 45.*
137 Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, *§§ 46-48.*

V. ZOR KULLANMADA İŞKENCE BOYUTUNA VARAN AŞIRI GÜÇ KULLANIMI

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1984 tarihli ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilen ve Türkiye açısından 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren "İşkenceye ve Diğer Zalimane; Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" nin[138] 1. maddesine göre "İşkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla, bilgi veya ikrar elde etmek için veya ayrım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevî ağır acı veya zarar anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızî olarak husule gelen acı ve ıstırabı içermez." Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, zor kullanmada sınırın aşılması halinde bu durumun işkence boyutuna varması mümkün olup bu konuda İzci kararı oldukça önemli yer tutmaktadır

İzci kararına konu olayda, Dünya Kadınlar Günü'nü kutlamak amacıyla Beyazıt Meydanı'nda 6 Mart 2005 tarihinde gösteri düzenlenmek istenmiş, Valilik düzenleme komitesine, İstanbul'un Şişli ilçesindeki Çağlayan Meydanı'nda ve Beykoz ilçesindeki Beykoz Meydanı'nda kutlama ve gösterinin gerçekleştirilebileceğini bildirmiştir. 6 Mart 2005 tarihinde, göstericiler, Beyazıt Meydanı'na yürümek maksadıyla farklı yerlerde toplanmaya başlamışlardır. Basın bildirisi okunduktan sonra, yaklaşık 60 kişilik bir grup alanı terk etmeyi reddetmiştir. Davacı *Nergiz İzci* bu gösteriye katılmış, başına, yüzüne ve vücudunun diğer bölgelerine aldığı darbeler neticesinde yere düşmüş, bilincini kısmen yitirmiştir.[139]

Açılan davada, AİHM'e sunulan görüntülerde gaz maskeli polis memurlarının, olay yerinden kaçmaya çalışan çok sayıda göstericiye copla saldırdığı, yere düşen göstericilerin tekmelendiği ve copla darp

---

138 3441 sayılı ve 21. 4. 1988 tarihli, "İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", 29.04.1988 tarihli ve 19799 sayılı Resmî Gazete.
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103441.pdf

139 İzci v. Turkey, §§ 5-7, 9-12.

edildiği, polis memurlarından birinin, yere düşen bir kadını korumak için vücudunu siper eden erkek göstericinin yüzüne tekme attığı, bazı polis memurlarının, kaçıp çalıların arasına saklanan bazı göstericileri copla dağıtmadan önce üzerlerine göz yaşartıcı gaz sıktığı, ardından copla vurduğu, kendilerini polisin saldırılarından korumaya çalışan yerdeki iki kadına polisin göz yaşartıcı gaz sıktığı, yakındaki dükkân ve kafelere sığınan kadınların, polis tarafından sürüklenip dövüldüğü görülmüştür. Video görüntüsünde ayrıca, olay yerinde bulunan ancak gösteriye katılmayan kişilerin de göz yaşartıcı gazdan etkilendiği, yoğun göz yaşartıcı gazdan etkilenen esnafın, müşterilerin ve diğer insanların sersemlemiş bir halde etrafta dolandıkları görülmüştür. [140]

Soruşturma makamları tarafından atanan bilirkişi tarafından düzenlenen rapora göre; polis, göstericileri dağıtmadan önce dağılmaları yönünde herhangi bir uyarıda bulunmamıştır. Göstericiler polisin müdahalesine direnmemişlerdir ve polise saldırmamışlardır, sadece olay yerinden kaçmaya çalışmışlardır. Davacı *Nergiz İzci* hakkında Adli Tıp Kurumu tarafından düzenlenen raporda davacının yaraları sebebiyle 5 gün süreyle iş göremeyeceği ve iş gücünden mahrum kalacağı belirtilmiştir.[141] Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı, 6 polis memurunun göstericileri tekmelediği ve ayrıca copla darp ettiği kanaatine varmıştır. Kurul, polis memurlarının fiillerinin "aşağılayıcı davranış" teşkil ettiği sonucuna varmış ve 3 emniyet amirine, söz konusu 6 polis memurunu gerektiği şekilde eğitemedikleri gerekçesiyle "kınama cezası" vermiştir. Aynı zamanda kurul, söz konusu 6 polis memuruna, yaklaşık 3 güne denk gelen aylıktan kesme cezası vermiştir.[142]

54 polis memuru hakkında İstanbul Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açılmış, sanıklardan 5'i mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 245. maddesi gereğince 5 ve 10 ay arasında değişen hapis cezasına çarptırılmış, bir polis memuru ise 5237 sayılı mevcut TCK'nın 86. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince 21 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş, geri kalan 48 sanık polis memuru, delil yetersizliğinden beraat etmiş, bilahare dava zamanaşımına uğramıştır.[143]

---

140 İzci v. Turkey, § 14.
141 İzci v. Turkey, § 17.
142 İzci v. Turkey, § 20.
143 İzci v. Turkey, §§ 25-26.

Bu veriler ışığında AİHM, Sözleşme'nin 3. maddesinin bir kimsenin vücut bütünlüğünün korunması ile kamu düzeninin korunması amaçları arasında bir denge gözetme uygulaması yapılmasına izin vermediğini,[144] davacının 5 gün süreyle iş gücünden mahrum kaldığını, polis memurlarının kamu düzeni açısından tehlike arz etmeyen göstericilere aceleci bir tavırla verdiği karşılığın önce kargaşaya yol açtığını, ardından ise polis memurlarının orantısız güç kullanmaları ve davacının yaralanmasıyla sonuçlandığını belirtmiştir. [145]

Mahkeme, orantısız güç kullandığını itiraf eden 6 polis memuru dışında, orantısız güç kullanan diğer polislerin tespit edilip ceza sorumluluklarının belirlenememiş olmasının, kötü muamele iddialarına karşı etkili soruşturma yürütülmesi yükümlülüğünün yerine getirildiği hususunda ciddi şüpheler uyandırdığını belirtmiştir. Mahkeme, polis memurları hakkındaki kötü muamele iddiasıyla açılan ceza davalarını hızlandırma hususunda adli makamların titiz davranmamalarının davaların zamanaşımına uğramasına yol açtığını, somut başvuruda da ceza hukuku sisteminin bu hususlara özen göstermekten çok uzak olduğunu ve davacının şikâyetine benzer fiillerin işlenmesini etkili bir biçimde önleyecek caydırıcı bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir. [146]

Kamu görevlilerinin Sözleşme'nin 3. maddesinde yer alan işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin fiiller sebebiyle yargılanmaları halinde, yargılamanın ve ardından verilen hükmün dava ve ceza zamanaşımına uğramaması gerektiğini, bu fiillerin genel veya özel af kanunlarıyla affedilemeyeceğini[147] belirten Mahkeme, yine herhangi bir kamu görevlisinin işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında yargılanması halinde görevden geçici olarak uzaklaştırılması, suçlu bulunması halinde ise kamu görevinden ihraç edilmesi gerektiğini, mevcut başvuruya ilişkin 6 yıl süren ceza yargılamasında görevden uzaklaştırma tedbirinin uygulandığına dair bir bilginin olmadığını[148] tespit ettiğini ifade etmiştir. Bu nedenlerle, Mahkeme, davacının dövüldüğü ve göz yaşartıcı gaza maruz kaldığı, yargılama makamlarının

144 İzci v. Turkey, § 56.
145 İzci v. Turkey, § 67.
146 İzci v. Turkey, §§ 71-72.
147 İzci v. Turkey, § 73.
148 İzci v. Turkey, § 74.

maddi hakikati ve gerçek failleri bulma konusunda başarılı olamadığı, ardından yargılamanın etkili ve hızlı bir biçimde yürütülemeyip davanın zamanaşımına uğradığı gerekçeleriyle Sözleşme'nin 3. maddesinin hem esas hem de usul açısından ihlal edildiğine karar vermiştir.[149]

Mahkeme mevcut davada göstericilerin ağır bir müdahaleyi gerektirecek derecede kamu düzenini ihlal etmedikleri gibi kamu düzeni açısından da bir tehlike teşkil etmediklerini,[150] polisin suç işlenmesini önlemek ve kamu düzenini sağlamak amacıyla kullandığını iddia ettiği gücün orantısız olduğunu, gösteriyi dağıtma konusunda uygulanan vahşetin insanların gösteri yapma isteği üzerinde kaçınılmaz olarak caydırıcı bir etki yarattığını, bu nedenle mevcut müdahalenin Sözleşme'nin 11. maddesini de ihlal ettiğini belirtmiştir.[151]

AİHM kararlarına yansıyan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde işkence boyutuna varabilecek diğer müdahale halleri biber gazı, gaz bombası ve plastik mermi kullanılmasından kaynaklanmakta olup bu hususlar aşağıda ayrıntılarıyla tartışılacaktır.

A. Biber Gazı Kullanılması

Biber gazı kullanılmasından kaynaklı kötü muamele halleri AİHM tarafından *Ali Güneş*[152] kararında tartışılmıştır. Lisede öğretmen olarak görev yapan davacı Ali Güneş 28 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'ni protesto etmek üzere düzenlenen gösteriye katılmıştır. Kalabalığın etrafını saran polis memurları, davacı ve arkadaşlarını kollarından yakalamış, göz yaşartıcı gaz sıkmış ve hırpalamışlardır.[153] Davacı hakkında düzenlenen doktor raporlarında, davacının her iki gözünde de kızarıklık tespit edildiği, vücudunda çürükler bulunduğu belirtilmiştir.[154] Olay, ulusal basında geniş olarak yer almıştır. *Sabah* gazetesinde yayımlanan bir fotoğrafta, davacının iki polis memuru tarafından kollarından tutulduğu ve içlerinden birinin çok yakın mesafeden davacının ağzına ve burnuna gaz sıktığı görülmüş-

149 İzci v. Turkey, § 75.
150 İzci v. Turkey, § 89.
151 İzci v. Turkey, §§ 90-91.
152 Ali Güneş v. Turkey.
153 Ali Güneş v. Turkey, §§ 5-10.
154 Ali Güneş v. Turkey, §§ 13, 16-19.

tür.[155] Davacı kendisine yapılan kötü muameleye ilişkin olarak suç duyurusunda bulunmuş, söz konusu suç duyurusu da kovuşturmaya yer olmadığı kararı ile sonuçlanmıştır.[156]

Konuya ilişkin değerlendirmesinde Mahkeme hâlihazırda, kamu düzeninin sağlanmasına ilişkin olarak toplumsal olaylarda "göz yaşartıcı gaz" (*tear gas*), veya "biber gazı" (*pepper spray*) kullanılması hususunu *Oya Ataman* kararında incelemeye tabi tuttuğunu,[157] "biber gazı" kullanımının solunum problemleri, bulantı, kusma, solunum yolunda tahriş, gözyaşı kanalları ve gözde tahriş, kalp sıkışması, göğüs ağrısı, cilt iltihabı ve alerji gibi sorunlara yol açabildiğini, gazın fazla kullanılmasının solunum ve sindirim sisteminde doku ölümüne, akciğer ödemi ve iç kanama ve böbrek üstü bezinde kanamaya yol açabileceğini ifade etmiştir.[158] Mahkeme mevcut davada olduğu gibi kolluk kuvvetleri tarafından hâlihazırda kontrol altına alınmış olan bir kimseye karşı bu tür gazların kullanılmasının hiçbir haklı nedeni olamayacağını,[159] yakalanmış olan davacının yüzüne haksız yere gaz sıkılmasının, davacıda yoğun bir fiziki veya ruhsal ıstıraba neden olduğunun açık olduğunu, davacıda aşağılanma, küçük düşürülme ve itibarsızlaştırma hislerinin oluşmasına neden olacak şekilde korku ve acıya neden olduğunu, bu nedenle davacıya karşı bu şartlarda gaz kullanan polislerin davacıyı Sözleşme'nin işkence yasağına ilişkin 3. maddesi anlamında insanlık dışı (*inhuman)* ve aşağılayıcı (*degrading*) muameleye tabi tuttuğunu belirtmiştir.[160] Bunun haricinde, davacının kötü muamele iddialarının Cumhuriyet Savcılığı tarafından kovuşturmaya yer olmadığı kararı ile sonuçlandırılması ve kötü muamele iddialarını araştırma hususunda idari makamlarca başka bir işlem yapılmaması sebebiyle, ulusal makamların davacının kötü muamele iddialarına karşı etkili bir soruşturma yürütmediği sonucuna varmış ve Sözleşme'nin 3. maddesinin usul yönünden de ihlal edildiğine karar vermiştir. [161]

---

155 Ali Güneş v. Turkey, § 15.
156 Ali Güneş v. Turkey, §§ 21-22.
157 Oya Ataman v. Turkey, §§ 17-18.
158 Ali Güneş v. Turkey, § 37.
159 Ali Güneş v. Turkey, § 41.
160 Ali Güneş v. Turkey, §§ 42-43. Ayrıca bkz. Kudła v. Poland [GC], (no. 30210/96), § 92, ECHR 2000XI, 26 October 2000.
161 Ali Güneş v. Turkey, §§ 45-46.

B. Gaz Bombası ve Plastik Mermi Kullanımı

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde göz yaşartıcı gaz bombası kullanılmasının orantılı olup olamayacağı AİHM tarafından *Abdullah Yaşa*[162] kararında tartışılmıştır. Bu karara konu olayda, 24 Mart 2006 tarihinde 14 PKK'lının öldürülmesinin ardından yapılan gösterilerde olay yerinde bulunan ve olay tarihinde 13 yaşında bulunan Abdullah Yaşa'nın polisler tarafından atılan göz yaşartıcı bomba ile burnu kırılmış, yüzünde çukur şeklinde yaralanmalar meydana gelmiştir.[163] Mahkeme, göz yaşartıcı gazın Avrupa'da kolluk kuvvetleri tarafından uzun yıllardan beri kullanıldığını, göz yaşartıcı gazın sprey şeklinde kapsüller halinde ya da bir atıcı tabanca/tüfek (*launcher*) vasıtasıyla fırlatılan bombalar halinde kullanılabileceğini, göz yaşartıcı bomba atıcılarının uygun olarak kullanılmamasının ciddi yaralanma ya da ölümlere sebebiyet verdiğini belirtmiştir.[164]

Türkiye açısından 11 Haziran 1997'de yürürlüğe giren,[165] 13 Ocak 1993 tarihli Birleşmiş Milletler Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve İmhası (KSS) Sözleşmesi'nin I, § 5 maddesi uyarınca, taraf devletlerin toplumsal olayları denetim altında tutmakta kullanılan gereçleri bir savaş yöntemi olarak kullanmamayı taahhüt ettiğini belirten Mahkeme, söz konusu sözleşmeye göre, göz yaşartıcı gaz ya da başka bir ifadeyle "biber gazı spreyi" nin kimyasal silah olarak kabul edilmediğini, yukarda belirtilen sağlık problemlerine neden olma, fazla veya aşırı kullanımı halinde iç kanamaya yol açma ihtimali bulunmasına rağmen, toplumsal olaylara müdahaleye ilişkin olarak bu tür gazların kullanımına Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (Madde II, § 9 (d)) tarafından izin verildiğini belirtmiştir. [166]

---

162 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, (no. 44827/08), 16 July 2013.

163 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, §§ 5-7.

164 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 29.

165 Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Resmî Gazete ile yayımı: 10.04.1997 Sayı: 22960) Kanun No: 4238, Kabul Tarihi: 04.04.1997.

166 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 30, ayrıca bkz. Oya Ataman v. Turkey, §§ 17-18; Ali Güneş v. Turkey, §§ 37-38.

Mahkeme dava konusu olayda gösterinin barışçıl olmadığını, göstericilerin çoğunun gençlerden oluştuğunu, bazılarının yüzlerinin kapalı olduğunu ve polise taş attıklarını belirlediğini,[167] ancak bu davanın şartlarının biber gazı kullanılmasıyla ilgili olarak verdiği *Oya Ataman*[168] ve *Ali Güneş*[169] davasının şartlarından farklı olduğunu ifade etmiştir.[170] Mahkeme mevcut davada biber gazı bombasının atıcı/fırlatıcı bir tabanca (*launcher*) ile göstericilere fırlatıldığını, bu atıcı tabancanın usulüne uygun olarak kullanılmaması halinde ciddi yaralanmalara hatta ölümlere sebebiyet verebileceğini belirtmiştir.[171] Mahkemeye göre, söz konusu fırlatıcı tabancanın taşıdığı risk sebebiyle, iç hukukta toplumsal olaylarda kullanılmasının sınırlanması, keyfi ve kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi, muhtemel kazaların önlenmesi amacıyla yeterli ve etkili önlemlerin alınması gerekmektedir.[172] Bu nedenle, söz konusu fırlatma tabancasının polisler tarafından usulüne uygun kullanımına ilişkin olarak iç hukukta gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını inceleyen Mahkeme, olay tarihinde ulusal mevzuatta toplumsal olaylar esnasında göz yaşartıcı bomba kullanımına dair hükümlerin bulunmadığını, buna ilişkin bir talimatın da mevzuatta yer almadığını, polis memurlarının bomba kullanımı konusunda çok büyük ölçüde kendi başlarına hareket ettikleri ve düşüncesizce inisiyatif aldıklarının görüldüğünü, polis memurlarına uygun eğitim ve talimatın verilmesi halinde söz konusu sonuçların gerçekleşmeyeceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre, bu durum kişilerin vücut dokunulmazlığının korunmasına ilişkin olarak Avrupa'daki çağdaş demokratik toplumlarda bulunması gerekli seviye ile uyumlu değildir.[173] Bu bağlamda, barışçıl olmayan bir gösterinin dağıtılması amacıyla doğrudan davacıya yönelik olarak fırlatılan gaz bombası kullanılarak davacının yaralanmasına sebebiyet verilmesi davacının kendi davranışının gerekli kıldığı ve Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında orantılı bir müdahale değildir.[174]

---

167 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 41.
168 Oya Ataman v. Turkey.
169 Ali Güneş v. Turkey.
170 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 42.
171 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 42.
172 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 43.
173 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 49.
174 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 50.

Nihayetinde, AİHM Tüm Bel-Sen Sendikası tarafından 16 Mart 2009 tarihinde 5. Dünya Su Forum'unun düzenlendiği Haliç'te su kaynaklarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine itiraz amacıyla yapılmak istenen gösteride kauçuk (plastik) mermi kullanılması sonucu yaralanan *Kadri Kılıcı*'ya ilişkin kararında[175] da yukarda aktardığımız *Abdullah Yaşa* kararında belirtilen gerekçelere atıf yaparak,[176] ulusal mevzuatta bu mermilerin kullanımına dair hükümlerin ya da özel bir talimatın bulunmadığını, polis memurlarının bu konuda çok büyük ölçüde kendi başlarına hareket ettiklerini ve düşüncesizce inisiyatif aldıklarını, bu durumun kişilerin vücut dokunulmazlığının korunmasına ilişkin olarak Avrupa'daki çağdaş demokratik toplumlarda bulunması gerekli seviye ile uyumlu olmadığını belirterek Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine[177] karar vermiştir.[178]

VI. ZOR KULLANMADA İŞKENCE BOYUTUNUN TÜRK CEZA KANUNU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İşkence suçu Türk Ceza Kanunu'nun 94. ve 95. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanunda işkence suçu düzenlenmiş ancak işkencenin tanımı yapılmamıştır. İşkence kapsamına giren davranışların kapsamı ise TCK'nın 94. maddesinde "insan onuruyla bağdaşmayan, bir kimsenin bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışlar" şeklinde belirlenmiştir. Gerekçede ise yukarda aktardığımız İşkenceye ve Diğer Zalimane; Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 1. maddesinde belirtilen işkence tanımı ile işkencenin yasaklanmasına ilişkin diğer uluslararası düzenlemeler olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme, İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avru-

---

175 Kılıcı/Türkiye, (Başvuru No. 32738/11), 27 Kasım 2018.

176 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, § 43. Toplumsal olaylara müdahalede kolluk kuvvetlerinin aşırı güç kullanımında, kolluk kuvvetlerinin eğitiminden kaynaklanan sebeplerin detaylı bir analizi için bkz. Altuntop s.887-891.

177 Kılıcı/Türkiye, §§ 31-35.

178 Toplumsal olaylarda plastik mermi kullanılmasına ilişkin olarak bkz. Hüseyin Mecek, "Toplumsal Olaylarda Plastik Mermi Kullanımının Hukuki Analizi" *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan), 2023, 13 (2), s.965-985.

pa Sözleşmesi'ne atıf yapılmakla yetinilmiştir. Gerekçeye göre, işkence teşkil eden fiiller, aslında kasten yaralama, hakaret, tehdit, cinsel taciz niteliği taşıyan, sistematik bir şekilde ve belli bir süreç içinde *süreklilik arz eder tarzda* işlenen, kişinin psikolojisi, ruh sağlığı, algılama ve irade yeteneği üzerindeki tahrip edici etkileri olan fiillerdir.[179] Bu bağlamda, hukuki konu, maddi konu, fail ve mağdur yönünden, işkence suçu ile zor kullanmada sınırın aşılması ve kasten yaralama suçu arasında benzer yönlerin olması tabiidir.[180]

Ancak, gerekçede yer alan fiillerin sistematik bir şekilde ve süreklilik arz eder tarz da işlenmesi gerektiğine dair ibare, sorunu çözmekten çok daha da karmaşık hale getirmektedir. Nitekim, işkence suçunun işlenebilmesi için suçu oluşturan hareketlerin belli bir zaman içinde devam etmesinin zorunlu olup olmadığı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Hafızoğulları ve Özen'e göre, suç esasen ani suçtur. Bununla beraber, suç, çoğu kez işkence aralıksız devam ettiğinde, kesintisiz suç, aralıklı devam ettiğinde, kararda birlik varsa zincirleme suç olarak ortaya çıkabilir. Fakat TCK'nın 43. maddesinin üçüncü fıkrasında suçun zincirleme suç olarak işlenemeyeceği belirtilmiştir. [181] Artuk/Gökcen/ Yenidünya ise işkence teşkil eden fillerin ani değil belli bir süreç içinde sistematik olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini, ancak bu hususun kanundaki tanımda yer almamasının isabetsiz olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, bu yazarlara göre, sistematik olarak belli bir süreçte devam etmesi gereken hareketlerin aynı hareket olması gerekmez. Örneğin, bir kamu görevlisi mağdura yumruk atarsa kasten yaralama suçu oluşur. Bunu diğer tekmelemeler, itip kalkma, cinsel taciz gibi hareketler izler ise bu bir bütün halinde işkence suçuna vücut verir.[182] Diğer bir görüşe göre ise kesintisizlik ve sistematiklik aynı şey değildir. Örneğin, bir kimseye birer gün aralıklarla yapılan işkence hareketleri sistematik olmakla beraber kesintisiz değildir. Bu durumda, hareketlerde kesinti olması halinde, işkence ve kasten yaralama suçu

---

179 Yurtcan/İrtiş, s. 489 Ayrıca bkz https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d22/c059/tbmm22059119ss0664.pdf, s.502.

180 Aydın, s.3306.

181 Zeki Hafızoğulları/Muharrem Özen, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, U.S.A Yayıncılık, Ankara, 2010, s.115.

182 M. Emin Artuk/Ahmet Gökcen/A. Caner Yenidünya, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 15. baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s.243, 244.

zincirleme olarak işlenemeyeceğinden hareketler arasında yer zaman ve amaç birliği yoksa birden fazla yaralama suçunun oluştuğu kabul edilmelidir.[183] Nihayetinde Tezcan/Erdem/Önok'a göre, sistematik olmayan ve/veya süreklilik arz etmeyen eylemler de işkence teşkil edebilir. Kaldı ki, kanuni metinde yer almayıp gerekçede yer alan bir hususun, hâkim tarafından dikkate alınabilecek yardımcı bir kıstas olması mümkün olmakla beraber, suçun unsuru olarak ileri sürülmesi kanunilik ilkesi gereğince kabul edilebilir değildir.[184]

Kanaatimizce, ayrım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisi tarafından uygulanan fiziki veya manevî ağır acı veya ıstırap veren dolayısıyla işkence kapsamında yer alan birçok fiilin, süreklilik arz etmemesi durumunda kasten yaralama, hakaret, tehdit, cinsel taciz suçları kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.[185] Ancak, yukarda izah edildiği üzere işkencenin sistematik olması hususu suçun zorunlu unsuru olmadığından, işkence suçunu yaralama suçundan özellikle TCK'nın 256. maddesinde "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması" başlığı altında düzenlenen suçtan ayırabilecek kanuni bir kıstas bulunmamaktadır.[186]

Oysa geçmişten günümüze kadar incelendiğinde işkence suçu suçluların cezalandırılması, suç delili elde edilmesi, sanığın ikrar ya da itirafının sağlanması[187] amacıyla işlendiği gibi karşıt görüşte olan kimseleri sindirmek, korkutmak ve cezalandırmak amacıyla da işlenmektedir. İşkencenin politik bir şiddet yöntemi olarak kullanıldığı ve geniş anlamda şiddet tanımına uygun düşebilecek bu tür davranışlarda, karşıt görüşteki kimselerin iradeleri kırılarak yerleşik düzen korunmak istenmektedir.[188] İşkencenin politik bir şiddet yöntemi olarak kullanıldığı hallerde, işkence, zora dayalı bir düzenin ifadesi olup düzene karşı tehdit olarak algılanan durum ve gruplara karşı devletin

---

183 Mustafa Özen, Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s.211.

184 Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Rifat Murat Önok, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 12. baskı, Seçkin, Ankara, 2015, s.273, 274.

185 Aynı yönde bkz Aydın s. 3306, Zabunoğlu, s.653.

186 Rifat Murat Önok, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Seçkin, Ankara, 2006, s.348.

187 İlhan Üzülmez, Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu, Turhan, Ankara, 2003, s.5.

188 Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar/Rifat Murat Önok, İnsan Hakları El Kitabı, 9. baskı, Seçkin, Ankara, 2021, s.155; Önok, s.34-35.

ve organlarının rızası veya hoşgörüsüyle uygulanmaktadır. İşte bu nedenle, bugün bile birçok yerde işkence uygulanmaya devam etmektedir. [189]

Bu bağlamda örneğin, bir siyasi partinin veya derneğin üyelerinin her toplantısının "devlet düşmanı" olarak görüldükleri için aşırı güç kullanılarak dağıtılması ya da cinsel yönelimleri sebebiyle hor görülen, aile kavramı ya da neslin devamı için tehdit teşkil ettiği düşünülen LGBT bireylerin her yıl yapmak istedikleri gösterinin şiddetle engellenmesi durumunda, bu grubun üyeleri kişisel farklılıkları bir yana bırakılarak, temsil ettikleri düşünülen aynı ayırt edici, genel özellikleri sebebiyle ayrımcılığa ve kötü muameleye tabi tutulmaktadır. Ancak kötü muamele her toplantıda tekrarlanmasına rağmen, mevcut uygulamada bu kötü muamele sistematik olmadığı gerekçesiyle işkence kapsamında değerlendirilmemektedir. Nitekim Cumartesi Anneleri tarafından Galatasaray Lisesi önünde her cumartesi yapılan oturma eylemlerinde sıklıkla tekrarlanan kötü muamele ve aşırı güç kullanımı görüntüleri, LGBT bireylerce düzenlenmek istenen onur yürüyüşlerinde her yıl yaşanan kötü muamele görüntüleri, 1 Mayısı Taksim'de kutlamak isteyen işçilere yapılan biber gazlı müdahaleler, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü İstiklal Caddesi'nde kutlamak isteyen kadınlara yapılan müdahaleler, bu toplantıların kolluk tarafından aşırı güç kullanarak dağıtılmasının genel kabul gören sistematik bir polis pratiği/uygulaması olduğu yönünde kanaat uyandırmaktadır. Bu görüntüler, ayrıca, toplantıya katılanların, ayrım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla, gerekmediği halde orantısız güç kullanımına ve kötü muameleye maruz kaldığı izlenimi de yaratmaktadır. Tüm bu hallerde, AİHM'de görülecek herhangi bir davada AİHS'in 3. maddesinde yer alan işkence yasağının ihlal edildiği yönünde karar çıkması muhtemel iken Türk Ceza Kanunu açısından bu fiiller kasten yaralama suçu kapsamında değerlendirilmektedir. Kolluk görevlileri için burada, Türk Ceza Kanunu'nda hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılmasından bağımsız olarak Kanun'un 256. maddesinde "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması" başlığı altında düzenlenen hüküm öncelikli olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu fiillerin işkence suçuna ilişkin TCK'nın 94. maddesi kapsamında değerlendirilmesi söz

189 Önok, s.35-36.

konusu olamayacaktır. Bu durumun, yukarda aktardığımız AİHM içtihatlarıyla bağdaştığı söylenemez.[190]

Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nin *Ali Rıza Özer ve diğerleri* kararında da TCK'nın 94. maddesinin gerekçesinde ima edilenin aksine, TCK'da işkence suçunda yer alan "işkence" kavramının kapsamının AİHS'in 3. maddesinde belirtilen "işkence" kavramından daha dar olduğu kabul edilmiş bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre de özellikle çok ağır ve zalimane acılara neden olan kasti insanlık dışı muamelelerdeki özel duruma işaret etmek ve bir derecelendirme yapmak amacıyla, Anayasa'nın 17. ve AİHS'in 3. maddesinde yer alan "*işkence*", "*eziyet*", "*insan haysiyeti ile bağdaşmayan muamele*" ifadeleri 5237 sayılı Kanun'da düzenleme altına alınmış olan *"işkence", "eziyet"* ve *"hakaret"* suçlarının unsurlarından daha geniş ve farklı bir anlam taşımaktadır. Buna göre, anayasal düzenleme bağlamında kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne en fazla zarar veren muamelelerin *"işkence"* olarak belirlenmesi, *"işkence"* seviyesine varmayan fakat yine de önceden tasarlanmış, uzun bir dönem içinde saatlerce uygulanmış ve fiziki yaralanmaya veya yoğun maddi veya manevi ıstıraba sebep olan insanlık dışı muamelelerin ise *"eziyet"* olarak tanımlanması gerekmektedir.[191]

Bununla beraber, zor kullanmada sınırın kasten aşılması halinde, zor kullanmada sınırın aşılması suçu ile işkence suçu arasında fark neredeyse ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle, "işkencenin" bütünüyle farklı bir suçu ifade ettiği, eylemin baştan itibaren hukuka aykırı ve yasak olduğu, zor kullanma yetkisinin aşılmasında ise zor kullanma yetkisinin hukuka uygun olarak doğduğu, ölçülülük ilkesi kapsamında belli bir aşamaya kadar güç kullanmayı meşru kılan sınırın aşılması sebebiyle suçun oluştuğu, dolayısıyla işkence suçu (TCK m. 94) ile zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçunun (TCK m. 256) aynı potada eritilerek değerlendirme yapılamayacağı düşüncesine katılmak mümkün değildir.[192] Çünkü hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın kasten aşılması, kanunun verdiği yetkiyi artık anlamsız kılar.

---

190 Aynı yönde bkz. Aydın, s.3306; Zabunoğlu s.653.

191 Ali Rıza Özer ve diğerleri [GK], B. No: 2013/3924, 06.01.2015, §§ 76-78, 13.05.2015 tarihli ve 29354 sayılı Resmî Gazete.

192 Solmaz, s.85, 86.

Fiil baştan itibaren hukuksuz hale gelir ve işlenen fiilin kamu görevlisi tarafından işlenmiş olması sebebiyle meşruiyet açısından işkenceden farkı kalmaz. Nitekim yukarda da aktardığımız üzere, failin gereğinden fazla bir zarar verme bilinci ve iradesi ile hareket ederek, yetki sınırını kasten bilerek ve isteyerek ya da olası kastla aşması halinde hukuka uygunluk nedeni anlam ifade etmeyecek, failin ceza sorumluluğu ne kalkacak ne de hafifleyecektir. Burada fail hukuka uygunluk nedeninin sınırını "amaçta"[193] aşmaktadır. Fail zor kullanmanın meşru sayılabilmesi için gerekli olan saldırganın saldırısını önlemek, ya da direnişte bulunanın direncini kırmak amacıyla hareket etmemekte, kişiye acı veya ıstırap çektirmek, eza vermek amacıyla zor kullanmakta ve bu tür zor kullanımının meşru görülmesine olanak bulunmamaktadır.

Yine işkence suçu çoğu zaman amir konumundaki kamu görevlilerinin zımni muvafakati ile gerçekleşmektedir.[194] Amir konumunda bulunan kolluk görevlilerinin toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında bu toplantıların aşırı güç kullanarak dağıtılmasını cesaretlendirmesi, buna ses çıkarmaması, genel kabul gören sistematik bir polis pratiği/uygulamasına dönüştürmesi halinde, kamu görevlisi olan bu amirlerin ihmali davranışla işkence suçunu işlediğinin kabulü gerekecektir. Bu bağlamda, TCK'nın 94. maddesinin beşinci fıkrası gereğince bu amirlerin cezalarından herhangi bir indirim yapılmayacaktır. [195]

SONUÇ

Toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi, demokratik bir toplumda var olması gereken temel hak ve özgürlüklerden birisidir. Özellikle, bildirim yükümlülüğüne ya da idarece belirtilen yer ve zaman sınırlamasına uyulmadığı gerekçesiyle kanunsuz sayılan gösterilere zor kullanılarak müdahale edilmesi, gerekli hoşgörünün gösterilmemesi toplanma özgürlüğüne orantısız bir müdahale teşkil etmektedir. Toplantıya katılan göstericilere karşı güç kullanılmasa bile, gösterinin ardından göstericilerin katıldıkları toplantı veya gösteri yürüyüşü sebebiyle kovuşturmaya uğramaları, benzer toplantılara katılma konu-

193 İçel, s.396.
194 Soyaslan, 2016, s.210.
195 Yurtcan/İrtiş, s.490.

sunda kişilerde soğuma ya da toplantılara katılmaktan imtina etme etkisi yaratmakta veya toplanma özgürlüğünü kullanma konusunda caydırıcı bir etkiye (*a chilling effect*) sahip bulunmakta, bu da toplanma özgürlüğüne karşı haksız bir müdahale teşkil etmektedir.

Toplanma özgürlüğünün zor kullanılarak kısıtlanması ve zor kullanmada sınırın aşılması halinde, bu durumun işkence boyutuna varması mümkündür. İşkence suçuna ilişkin TCK'nın 94. maddesinin gerekçesine göre[196] işkence teşkil eden fiillerin sürekli ve sistematik olması onu hukuki konu, maddi konu, fail ve mağdur yönünden benzerlik gösteren kasten yaralama (TCK m.86) ve zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçundan (TCK.m.256) farklı kılmaktadır. Ancak bir kez işlenen süreklilik arz etmeyen mağdurun göz kapağında veya vücudunda sigara söndürme, mağdura bir saniye için bile olsa elektrik verme fiilleri, süreklilik arz etmese ve sistematik olmasa bile işkence kabul edilen fiillerdir.[197] Dolayısıyla yukarda aktardığımız İzci kararında yaşanan, gaz maskeli polis memurlarının yere düşen göstericileri tekmelemeye ve coplamaya devam etmesi, göz yaşartıcı gazdan korunmak için yakındaki dükkân ve kafelere sığınan kadınların, polis tarafından sürüklenip dövülmesi,[198] *Ali Güneş*[199] kararına yansıdığı şekliyle hâlihazırda yakalanmış ve etkisiz hale getirilmiş bir göstericinin ellerinden ve kollarından tutularak yüzüne ve ağzına biber gazı sıkılması,[200] *Abdullah Yaşa*[201] kararına konu olduğu şekliyle, gaz bombası tabancası kullanılarak doğrudan doğruya davacıya fırlatılan gaz bombası sebebiyle davacının yüzünden ve burnundan yaralanmasına sebebiyet verilmesi[202] fiilleri, kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne en fazla zarar veren, kötü ve insan haysiyeti ile bağdaşmayan muamele, dolayısıyla, işkence kabul edilmelidir. Bu fiillerin süreklilik arz etmediği ve sistematik olmadığı gerekçesiyle işkence kapsamında değerlendirilmemesi, yukarda aktarılan AİHM içtihatlarıyla bağdaşmamakta, işkenceyi önleme konusunda

196 Yurtcan/ İrtiş, s. 489, Ayrıca bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d22/c059/tbmm22059119ss0664.pdf, s.502.

197 Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 18.baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s.289-290.

198 İzci v. Turkey, § 14.

199 Ali Güneş v. Turkey.

200 Ali Güneş v. Turkey, §§ 13, 16-19.

201 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey.

202 Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, §§ 42-43, 49-50.

yüklendiğimiz yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesi amacına hizmet etmemektedir.

Bu bağlamda, Cumartesi Anneleri tarafından Galatasaray Lisesi önünde her cumartesi yapılan oturma eylemlerinde sıklıkla tekrarlanan kötü muamele ve aşırı güç kullanımı görüntüleri, LGBT bireylerce düzenlenmek istenen onur yürüyüşlerinde her yıl yaşanan kötü muamele görüntüleri, 1 Mayısı Taksim'de kutlamak isteyen işçilere yapılan biber gazlı müdahaleler, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü İstiklal Caddesi'nde kutlamak isteyen kadınlara yapılan müdahaleler de olduğu gibi aşırı gücün aynı kişi veya kişi gruplarına karşı her hafta veya her yıl aynı kolluk görevlilerince veya aynı kolluk amirlerinin sevk ve idaresindeki kolluk görevlilerince tekrarlanması halinde, bu kolluk görevlilerinin ve amirlerinin fiillerinin artık sistematik hale dönüştüğünün kabulü ve göstericiler tarafından şiddete başvurulmadığı sürece göstericilere yapılan müdahalenin de TCK'nın 94. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aksi bir yorum veya yaklaşım diğer yazarlar tarafından da ifade edildiği üzere[203] AİHM tarafından işkence sayılan kötü muamelelerin, zor kullanmada sınırın aşılması suçu kisvesi altında gizlenmesine neden olacak, dahası bu fiillerin soruşturma izni verilmemesi suretiyle yaptırımsız bırakılması, cezasızlık sorununun devamına, bu fiillerin meşrulaştırılmasına, faillerin cesaretlendirilmesine, AİHS'in işkence yasağına ilişkin 3. maddesinin hem usul hem de esas yönünden ihlalinin devamına sebebiyet verecektir.

Kaynakça

Kitaplar

Akbulut Berrin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.

Akgül Aydın, Genel İdari Kolluk Faaliyetleri ve Yargısal Denetimi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Artuk M. Emin/Gökcen Ahmet/Yenidünya A. Caner, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 15. baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Demirel Muhammed, Amirin Emri, Amirin Emrini Yerine Getirmenin Ceza Sorumluluğuna Etkisi, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.

[203] Aydın, s.3307-3308; Zabunoğlu, s. 653.

Güzeloğlu Turan, Kolluğun Kuvvet ve Silah Kullanma Yetkisi, Kolluğun Orantısız Güç Kullanımı Sorunu, Seçkin, Ankara, 2008.

Hafızoğulları Zeki/Özen Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, U.S.A Yayıncılık, Ankara, 2010.

Hafızoğulları Zeki/Özen Muharrem, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. baskı, U.S.A Yayıncılık, Ankara, 2018.

İçel Kayıhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta, İstanbul, 2016.

İşgören Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, 2 baskı, Seçkin, Ankara, 2011.

Koca Mahmut/*Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9.* baskı, Seçkin, Ankara, 2016.

Önok Rifat Murat, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Seçkin, Ankara, 2006.

Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 18.baskı, Seçkin, Ankara, 2023.

Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar/Meraklı Serkan/Başbüyük İsa, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15.baskı, Seçkin, Ankara, 2024.

Özen Mustafa, Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

Özen Mustafa, Ceza Hukuku Genel Hükümler Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

Özgenç İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. bası, Seçkin, Ankara, 2019.

Öztürk Bahri/Erdem Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 17.baskı, Seçkin, Ankara, 2017.

Parlar Ali/Hatipoğlu Muzaffer, 5237 Sayılı TCK'da Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler, 2. baskı, Seçkin, Ankara, 2010.

Soyaslan Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 11. baskı, Yetkin, Ankara, 2016.

Soyaslan Doğan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8.baskı, Yetkin, Ankara, 2018.

Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa Ruhan/Önok Rifat Murat, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 12. baskı, Seçkin, Ankara, 2015.

Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa Ruhan/Sancakdar Oğuz/Önok Rifat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, 9. baskı, Seçkin, Ankara, 2021.

Toroslu Nevzat, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş, Ankara, 2012.

Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu, Turhan, Ankara, 2003.

Yenisey Feridun, Kolluk Hukuku, 2.baskı, Beta, İstanbul, 2015.

Yurtcan Erdener/İrtiş Begüm, Türk Ceza Kanunu Şerhi, Yetkin, Ankara, 2023.

Zafer Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. baskı, Beta, İstanbul, 2019.

Makaleler

Altuntop Serkan, "Kamu Güvenliğini Sağlamada Kolluğun Aşırı Güç Kullanma Sorunsalı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2015, 14 (4), s.873-904.

Aydın Devrim, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalenin Esasları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 2016, 65 (4), s. 3283-3308.

Değirmenci Rıdvan, "Ölçülülük İlkesi Bağlamında Kolluğun Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahalesi: AİHM İçtihatları ve Ombudsman Kararları Çerçevesinde Bir Analiz", *Ombudsman Akademik*, 2015, (2), s.103-120.

Doğan Recep, "Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2021, (17), s.191-239.

Doğan Recep, "Ceza ve İnfaz Kurumlarında Açlık Grevine Müdahale, Hukuka Uygunluk Nedenleri ve AİHM Yaklaşımı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2021, C. 79, S. 2, s.193-238.

Ertan İzzet Mert, "Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gazı Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Uygunluğu", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,* 2013, 32 (1), s.51-69.

Mecek Hüseyin, "Toplumsal Olaylarda Plastik Mermi Kullanımının Hukuki Analizi" *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan), 2023, 13 (2), s.965-985.

Solmaz Eren, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı" ile "Kötü Muamele Yasağı" Karşısında Kolluğun Güç Kullanma Yetkisi", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 2018, 6 (1), s.73-98.

Zabunoğlu H. Gökçe, "AİHM Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, 66 (3), s.627-658.

Mahkeme Kararları

AİHM Kararları

Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, (no. 44827/08), 16 July 2013.

Akgöl and *Göl v.* Turkey, (nos. 28495/06 and 28516/06), 17 May 2011.

Ali Güneş v. Turkey, (no. 9829/07), 10 April 2012.

Aytaş ve diğerleri/Türkiye, (Başvuru no.6758/05), 8 Aralık, 2009.

Balçık and Others v. Turkey, (no. 25/02), 29 November 2007.

Boltan/Türkiye, (Başvuru no. 33056/16), 12 Şubat 2019.

Bouyid v. Belgium, (no. 23380/09), 28 September 2015.

Bączkowski and Others v. Poland, (no. 1543/06), 3 May 2007.

Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom, (no. 8440/78), Commission decision of 16 July 1980, DR 21, p. 138.

Cisse v. France, (no. 51346/99), 9 April 2002.

Disk and Kesk v. Turkey, (no. 38676/08), 27 November 2012.

Djavit An v. Turkey, (no. 20652/92), 20 February 2003.

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, (Başvuru no.20347/07), 5 Temmuz 2016.

Ezelin v. France, (no. 11800/85), 26 April 1991.

Éva Molnár v. Hungary, (no.10346/05), 7 October 2008.

Galstyan v. Armenia, (no. 26986/03),15 November 2007.

Gazioğlu and Others v. Turkey, (no. 29835/05), 17 May 2011.

İzci v. Turkey, (no. 42606/05), 23 July 2013.

Kasparov and Others v. Russia, (no. 21613/07), 3 October 2013.

Kılıcı / Türkiye, (Başvuru no. 32738/11), 27 Kasım 2018.

Kudła v. Poland [GC], (no. 30210/96), ECHR 2000XI, 26 October 2000.

Laguna Guzman v. Spain, (no. 41462/17), 6 October 2020.

Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, (nos. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 and 32138/02), 18 December 2007.

Oya Ataman v. Turkey, (no. 74552/01), 5 December 2006.

Öllinger v. Austria, (no. 76900/01), 29 June 2006.

Samüt Karabulut v. Turkey, (no. 16999/04), 27 January 2009.

Stankov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, (Applications nos. 29221/95 and 29225/95), 2 October 2001.

Süleyman Çelebi ve Diğerleri/ *ürkiye*, (Başvuru no. 37273/10, 38958/10, 38963/10, 38968/10, 38973/10, 38980/10, 38991/10, 38997/10, 39004/10, 39030/10, 39032/10, 39034/10, 39037/10, 39038/10, 39042/10, 39049/10, 39052/10 ve 45052/10), 24 Mayıs 2016.

Diğer Mahkeme Kararları

Yargıtay Kararları

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 01.06.2000 tarih ve 2000/5246 E., 2000/10192 K.

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 09.05. 2002 tarih ve 2002/1143 E., 2002/6000 K.

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 09.03. 2004 tarih ve 2003/2309 E., 2004/1968 K.

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 17.06. 2004 tarih ve 2003/3291 E., 2004/5569 K.

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 07.12.2006 tarih ve 2006/2438 E., 2006/9022 K.

Yargıtay Sekizinci Ceza Dairesi 09.02. 2010 tarih ve 2007/9352 E., 2010/1550 K.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu 22.11.2011 tarih ve 2011/ 129 E., 2011/236 K.

Anayasa Mahkemesi

Ali Rıza Özer ve diğerleri [GK], B. No: 2013/3924, 06.01.2015, 13.05.2015 tarihli ve 29354 sayılı Resmî Gazete.